

Kunst doceren Inclusief

Een praktijkstudie naar de gewenste competenties van kunstdocenten die met mensen met een (verstandelijke) beperking willen werken.

Deze praktijkstudie is onderdeel van het landelijk samenwerkingsverband Kunst Inclusief.

Afbeelding: *Spoorweg*, door Niels Kruissink

Auteurs: Pauline Gesink
Harriët Sparreboom

Datum: 19-08-2010

Hogeschool  van Arnhem en Nijmegen

LINDENBERG
huis voor de kunsten

Lectoraat Lokale Dienstverlening vanuit Klantperspectief
Postbus 6960 * 6503 GL Nijmegen * T (024) 353 03 69

Voorwoord

Het onderzoek dat voor u ligt heeft mij verrast. Docenten zijn gevraagd naar wat zij als noodzakelijke competenties zijn als we willen gaan werken met mensen met beperkingen, hetzij in reguliere cursussen hetzij in aparte groepen. Uit hun antwoorden blijkt dat een instelling als de Lindenberg heel veel betrokken en ervaren docenten heeft.

Hoewel de vraag was wat men nodig heeft, spreekt uit de antwoorden al zo veel ervaring! Docenten deden zelf in één van de eigen projecten mee, maar vaker nog deden ze elders ervaring op met mensen met beperkingen. Deze rijke ervaring tref ik op veel terreinen aan. Lezend in dit rapport werd ik steeds trotser op onze docenten! Ze presteren het om, met de weinige ondersteuning die wij vanuit de organisatie bieden, telkens weer boeiende kunstlessen te geven aan heel verschillende cursisten en moeilijke groepen.

Natuurlijk had ik gehoopt, dat we veel meer aandacht konden geven in de cursussen aan mensen met verstandelijke beperkingen. Maar instellingen zoals de Lindenberg, die werken voor een algemeen publiek, zijn vaak veel te weinig toegerust om groepen met specifieke wensen, zoals mensen met verstandelijke beperkingen, goed te bedienen. Daar zijn de zorginstellingen beter in. Zij ontdekten de laatste decennia kunst als een rijk medium.

Kunst leidt tot zelfverwezenlijking. Het maakt niet uit hoe je geschapen bent: Kunst is een noodzaak in het leven. Kunstinstellingen kunnen veel leren van zorginstellingen over de benadering van verstandelijk gehandicapten. We dienen intensief samen te gaan werken om de klant/cliënt zo goed mogelijk te voorzien van een passend aanbod. Ik hoop dat dit rapport ertoe leidt dat we dat in de toekomst ook meer en meer gaan doen.

Jos van Ruyven,
Adjunct-directeur de Lindenberg,
Nijmegen, 14 oktober 2010.

Inhoudsopgave

Voorwoord

1.	Inleiding	3
2.	De praktijkstudie	4
2.1	Centrale vragen	4
2.2	De interviewgide	4
2.3	Onderzoeksmethode	5
3.	Resultaten van de praktijkstudie	7
3.1	Ervaring van geïnterviewden	7
3.2	Inclusie	8
3.3	Randvoorwaarden	12
3.4	Competenties	17
4.	Samenvatting	21
5.	Conclusies	24
6.	Aanbevelingen en restvragen	27
6.1	Aanbevelingen voor de organisatie	27
6.2	Bespreekpunten en restvragen	27
7.	Slotwoord	29
	Literatuur en overige bronvermeldingen	30
	Bijlage 1 E-mail uitnodiging docenten Lindenberg	31
	Bijlage 2 E-mail definitieve uitnodiging interviews	32
	Bijlage 3 Interviewgide	33
	Bijlage 4 Definitieve labelset	34
	Bijlage 5 Onderzoek in 7 stappen	
	Bijlage 6 Het codeerinstrument	38
	Bijlage 7 Negen velden praktijkstudies	39

1. Inleiding

In opdracht van het project 'Kunst Inclusief' hebben docenten en onderzoekers van de Lindenberg in Nijmegen een onderzoek gedaan om de mogelijkheden van kunst en cultuurparticipatie van mensen met een verstandelijk beperking te onderzoeken. Kunst Inclusief onderzoekt met kennis en expertise uit de lectoraten van de Hogescholen¹, samen met kennis en expertise uit de praktijk, welke veranderingen dat vraagt bij de professionals, de docenten van zorginstellingen en centra die zich bezighouden met kunstbeoefening.

Kunst Inclusief is opgebouwd uit drie ontwikkelwerkplaatsen (OWP's). OWP's zijn werkplaatsen waarin wordt geëxperimenteerd met methoden en werkwijzen. Kunst Inclusief kent een OWP in Den Haag, in de regio Utrecht-Amersfoort en in Nijmegen. Ze bestaan uit kunstbeoefenaars met een beperking, vrijwilligers, onderzoekers van de betrokken hogescholen en professionals en docenten van zorg- en kunstinstellingen. Ze vormen als het ware proeftuinen waar men van elkaar leert en uitprobeert². De OWP Nijmegen heeft als doel te onderzoeken hoe en met welke middelen het lerend vermogen van deelnemers en docenten ontwikkeld kan worden.

De Lindenberg is het Huis voor de Kunsten in Nijmegen. Er werken ongeveer 200 docenten (inclusief freelancers), die jaarlijks zorg dragen voor meer dan 500 cursussen in beeldende kunst, dans, muziek, schrijven of theater. De Lindenberg wil in de toekomst werken met mensen met een verstandelijke beperking. Onderzoeksresultaten zullen daarom meetellen in het realiseren van cursusaanbod en/of andere vormen van professionele begeleiding op de Lindenberg.

De praktijkstudie is uitgevoerd door Harriët Sparrenboom (projectleider, coördinator en pianodocent bij de Lindenberg Huis voor de Kunsten), Pauline Gesink (onderzoeker voor het lectoraat Lokale Dienstverlening vanuit Klantperspectief) en Nicole Janssen (derdejaars studente Culturele en Maatschappelijke Vorming aan Hogeschool Avans). De onderzoekers zijn ondersteund door Joos Meesters (docent/onderzoeker) en Martha van Biene (lector), beiden werkzaam bij het lectoraat Lokale Dienstverlening vanuit Klantperspectief van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.

¹ Het lectoraat *Participatie, Zorg en Ondersteuning* (HU) en de lectoraten *Lokale Dienstverlening vanuit klantperspectief* en *Innovatie van de Zorg voor Verstandelijk Gehandicapten* (HAN).

² <http://www.kunstinclusief.nl/nl-NL/Organisatie/Ontwikkelwerkplaatsen>

2. De praktijkstudie

In deze praktijkstudie wordt de ervaringskennis van docenten verbonden met theoretische kennis ten behoeve van een aanzet voor het ontwikkelen van nieuw aanbod voor mensen met beperkingen en professionalisering binnen de Lindenberg (zie hoofdstuk 3 voor de praktische en theoretische beschouwingen). Middels deze praktijkstudie is onderzocht wat gewenste competenties zijn voor kunstdocenten die met mensen met een (verstandelijke) beperking willen werken en de al aanwezige theoretische kennis van de docenten is in de interviews naar boven gehaald. Daarnaast is geïnventariseerd hoeveel en welke ervaring met het werken met mensen met een beperking aanwezig is bij de docenten van de Lindenberg, hetgeen een indruk geeft van de aanwezige ervaringskennis.

We zijn uitgegaan van de 'strategie-van-onder-op'. Dat wil zeggen dat we niet achter het bureau een nieuw cursusaanbod in elkaar zetten, maar eerst bij docenten onderzoeken wat hun ervaringen zijn met mensen met een beperking en welke competenties zij al hebben of nog willen verwerven. Tegelijkertijd bood dit kans om tot draagvlakverbreding te komen (intrinsieke motivatie) om daadwerkelijk iets te kunnen gaan betekenen voor mensen met een beperking die kunst willen beoefenen. Het doel was te onderzoeken en inventariseren wat volgens docenten van de Lindenberg gewenste competenties zijn van kunstdocenten die met mensen met een beperking willen gaan werken. Op basis daarvan kunnen we handvatten ontwikkelen voor docenten om mensen met een verstandelijke beperking goed te kunnen ondersteunen en begeleiden bij hun kunstbeoefening.

2.1 Centrale vragen

Er zijn drie centrale vragen geformuleerd:

1. Over welke competenties moet een docent beschikken wanneer hij les geeft aan mensen met een verstandelijke beperking of psychiatrische achtergrond?
2. Op welke wijze kunnen essentiële ontbrekende competenties alsnog worden verworven?
3. Welke ervaring met (lesgeven aan) mensen met een verstandelijke beperking of psychiatrische achtergrond is al aanwezig bij docenten van de Lindenberg?

2.2 De interviewgide

Aan de hand van de centrale vragen zijn veertien interviewvragen geformuleerd. De interviewvragen vormen tezamen de interviewgide. Deze vragen zijn gebruikt als set richtinggevende vragen waarmee de docenten uitgenodigd zijn tot het vertellen van verhalen en ervaringen, het geven van tips en ideeën en andere relevante zaken.

De richtinggevende vragen zijn:

1. Kun je iets vertellen over je ervaring met de doelgroep?
2. Zou je in de toekomst met deze doelgroep willen werken als de mogelijkheden zich voordoen op de Lindenberg?
3. Wat is je idee over (on)geschiktheid van docenten om met deze doelgroep te werken? Met andere woorden: wat maakt een docent geschikt? (Competenties)
4. Over welke karaktereigenschappen dient een docent te beschikken om met mensen met een verstandelijke beperking te kunnen werken? Zijn deze aan te leren?
5. Wat zijn belangrijke vaardigheden van een docent als het gaat om gespreksvoering?
6. Wat zijn belangrijke vaardigheden van een docent als het gaat om sfeer?
7. Kun je iets vertellen over doelstellingen ten aanzien van het leerproces, zowel gezien vanuit de docent als vanuit de leerling?
8. Wat weet je over verschillende niveaus van leerlingen met een verstandelijke beperking?
9. Wat kun je zeggen over motivatie van leerlingen?
10. Kun je iets vertellen over het aspect keuzes maken door de leerling?
11. Wanneer is een cursist (on)geschikt om aan een cursus deel te nemen? (Denk aan: lichamelijk/ gesprekstechnisch/ sociaal gedrag/ niveau.)
12. Kun je iets vertellen over de vorm en inhoud van de lessen? In hoeverre zou dit kunnen afwijken van reguliere lessen?

13. Op welk vlak (vaardigheden, houding/ gedrag) zou jij graag bijgeschoold willen worden als je met deze doelgroep werkt of zou willen werken?
14. Hoe heb je kennis over lesmethodes verkregen? Valt hier nog wat te halen voor je?

2.3 Onderzoeksmethode

De situatie van één organisatie (de Lindenberg) is betrokken in deze praktijkstudie. We spreken van een verkennende (exploratieve) praktijkstudie omdat het 13 respondenten³ betreft en we onze theoretische blik (verwoord in de set richtinggevende vragen) toetsen aan de kennis en ervaring uit de werkpraktijk van de docenten. Bij aanvang van dit onderzoek waren er nog geen geregistreerde gegevens over de onderzoeksvragen bekend.

Middels een e-mail (*bijlage 1*) zijn alle docenten van de Lindenberg kort geïnformeerd over het project Kunst Inclusief en uitgenodigd om deel te nemen aan een interview. Tevens is benadrukt dat ervaring met het werken met mensen met beperkingen of een eventuele wens om met deze mensen te gaan werken geen vereiste is om aan het interview deel te nemen.

In totaal hebben 16 docenten gereageerd op de e-mail. Naar deze docenten is een definitieve uitnodiging (zie *bijlage 2*) gestuurd. Uiteindelijk hebben 13 docenten daadwerkelijk aan een interview deelgenomen. Alle interviews vonden plaats in de maand februari (2010). Er waren zes semi-structureerde groepsinterviews, van ieder 90 minuten, steeds in groepen van twee of drie docenten. Voor dit aantal is gekozen, zodat de interviews planmatig haalbaar en tevens inhoudelijk voldoende diepgaand zijn. De geïnterviewden hebben op deze wijze voldoende tijd en kans gekregen om over hun ervaringen en ideeën te vertellen. De groepen zijn zoveel mogelijk ingedeeld op kunstdiscipline. De deelnemende docenten en bijbehorende disciplines bestonden uit: beeldend (5x), muziek (3x), audio/ fotografie (1x), computer (1x), theater (1x), musical (1x), animatie (1x).

Twee onderzoekers hebben de eerste interviewgide opgesteld. Bij ieder interview is één onderzoeker aanwezig geweest als hoofdinterviewer. Na afloop en naar aanleiding van het eerste interview heeft een onderzoeker de interviewgide voor de volgende interviews aangepast (*bijlage 3*). Twee onderzoekers zijn ieder bij drie interviews aanwezig geweest als interviewassistent. Zij hebben de uitwerking van de interviews (ieder drie) op zich genomen. Ieder interview is (digitaal) opgenomen, om accurate uitwerking te bevorderen. Er is gebruik gemaakt van transcripties en veldnotities.

Na het uitwerken van de interviews hebben twee onderzoekers labels opgesteld. De labels zijn afgeleid van de interviewgide. Het analyse-instrument is met 14 labels ingericht. We geven hier twee voorbeelden van labels waarop tekstfragmenten zijn gecodeerd:

<i>Vakerv</i>	Vakervaring: vakgerichte kennis en ervaring van docenten zoals opleiding en werkervaring
<i>Erv</i>	Ervaringskennis: doelgroepgerichte kennis en ervaring van docenten zoals opleiding en werkervaring

In een gezamenlijke bijeenkomst met de onderzoekers en de facilitator van het lectoraat van de HAN is afgesproken hoe de data te analyseren, coderen en het geheel te valideren. De onderzoekers hebben ieder twee interviews gecodeerd. Gedurende vier tussentijdse bijeenkomsten zijn, aan de hand van de gecodeerde interviews, enkele labels aangepast en toegevoegd (zie voor de definitieve labelset *bijlage 4* en voor een voorbeeld van het analyse-instrument zie *bijlage 6*). Nadat de tekstfragmenten (narratieven) zijn geïnterpreteerd op de labels van het analyse-instrument⁴ en de samenvattingen zijn gemaakt, kunnen we patronen herkennen en/of ontdekken we variaties in uitspraken. We gingen vooral op zoek naar variaties in uitspraken, om een zo breed mogelijk beeld van vereiste competenties te kunnen ontdekken. De onderzoekers hebben de coderingen vergeleken, gevalideerd en definitief vastgesteld.

³ Bij 40 respondenten is er bij narratief onderzoek doorgaans sprake van een verzadigingspunt. Het gaat in onze praktijkstudie om 13 respondenten en om die reden spreken we van een verkennend onderzoek. (Robson, 2002)

⁴ Op de DVD 'De standaardvraag voorbij' (2008) wordt een volledig narratief onderzoekstraject aangeboden dat zelf uitgevoerd kan worden. Zie (<http://www.han.nl/start/graduate-school/onderzoek/lectoraten-kenniskringen/alle-lectoren/>)

Vervolgens trokken we conclusies en kwamen we tot aanbevelingen voor competentieontwikkeling van docenten. De competenties kunnen worden gebruikt als aanvulling op het bestaande profiel van de docent. In lesprogramma's en cursusopzetten voor mensen met beperkingen - en wellicht ook andere deelnemers - kan gebruik worden gemaakt van deze informatie.

De bronnen (onder andere de ervaringskennis van docenten) en theoretische invalshoeken die aan de basis liggen van de interviewguide, waarvan later de labels zijn afgeleid, spelen een belangrijke rol in deze praktijkstudie. De keuze van het type interviewvragen, die vooral richtinggevend zijn om de docent het eigen verhaal te laten vertellen, is kenmerkend voor een theoretische narratologische aanpak. Het betreft labels die op dit moment veelvuldig aan de orde zijn bij professionalisering van docenten in relatie tot het emanciperen van mensen met beperkingen, waaronder het initiëren van inclusief onderwijs (ook binnen kunst- en cultuuronderwijs) en het actief vormgeven aan het volwaardig burgerschap van mensen met beperkingen.

Vanzelfsprekend kunnen er tal van andere vragen aan de data worden gesteld en kunnen nieuwe labels worden toegevoegd. Wij hebben ons hier in het kader van deze afgebakende praktijkstudie beperkt tot de set van 14 labels (volgens bijlage 4).

3. Resultaten van de praktijkstudie

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek beschreven.

3.1 Ervaring van geïnterviewden

Dertien docenten van de Lindenberg, werkend binnen verschillende kunst disciplines, hebben deelgenomen aan de interviews. In deze paragraaf wordt een kort overzicht geboden van hun vakervaring en ervaring met mensen met beperkingen..

	Vakervaring	Ervaring doelgroep
1	Docent beeldend	<i>Docent 1</i> heeft ervaring met werken met mensen met een verstandelijke beperking en vindt dit een leuke doelgroep. <i>Docent 1</i> heeft een cursus gegeven aan een groep volwassenen met een verstandelijke beperking. <i>Docent 1</i> heeft ervaring opgedaan via stichting Carte Blanche, middels projecten voor 'mensen met lastige talenten'; mensen met een verstandelijke/ sociale beperking, herstellende van drugsverslaving, etc.
2	Animatiefilmer Cursus animatie voor kinderen Kunstacademie, Creatieve Therapie	<i>Docent 2</i> heeft veel ervaring met het werken met mensen binnen de zorgsector. <i>Docent 2</i> geeft les op de Unit Academie (kunstopleiding voor jongeren met autisme) en in eigen studio les aan autistische kinderen met een persoons gebonden budget (PGB). <i>Docent 2</i> heeft in het verleden ervaring opgedaan met ernstig verstandelijk gehandicapten voor de Winkelsteeg, bij Pluryne en de GGZ.
3	Docent beeldend	<i>Docent 3</i> heeft geen ervaring met het werken met mensen met een verstandelijke beperking. Wel met lessen geven aan autistische jongeren. <i>Docent 3</i> weet nog niet precies in hoeverre interesse bestaat in het werken met mensen met een verstandelijke beperking.
4	25 jaar zelfstandig beeldend kunstenaar, docent beeldend	<i>Docent 4</i> is vanuit privé situatie al van kinds af aan veel in aanraking gekomen met kinderen met een verstandelijke beperking. <i>Docent 4</i> heeft twee kinderen met een verstandelijke beperking binnen een reguliere groep gehad. <i>Docent 4</i> heeft lessen gegeven aan groepen met mensen met een verstandelijke beperking.
5	Ruim 40 jaar muziekdocent, m.n. jonge kinderen. Kweekschool, muziekopleiding (AMV)	<i>Docent 5</i> heeft een keer of tien een kind met een fysieke of verstandelijke beperking geïntegreerd in een reguliere cursusgroep. <i>Docent 5</i> gaat over een jaar of twee met pensioen en wil dan eventueel iets voor (een vervolg van) Kunst inclusief willen betekenen.
6	30 jaar docent blokfluit (de Lindenberg). Conservatorium, 'muziek met peuters'	<i>Docent 6</i> heeft geen ervaring met het werken met mensen met een verstandelijke beperking. <i>Docent 6</i> heeft één volwassen autistische leerling.
7	Docent computercursussen	<i>Docent 7</i> geeft multimedia lessen aan mensen met een verstandelijke beperking op het speciaal onderwijs .
8	Docent fotografie/ audio/ computeranimatie	<i>Docent 8</i> werkt bij De Driestroom en begeleidt daar een woongroep van volwassenen met Syndroom van Down.
9	Docent beeldend Creatieve therapie, kunstacademie	<i>Docent 9</i> heeft gewerkt in de jeugd- en volwassenen psychiatrie. <i>Docent 9</i> gaf spel- en teken therapie aan autisten, mensen met het Syndroom van Down en met niet- aangeboren hersenletsel. <i>Docent 9</i> werkt nu met mensen met beginnende Alzheimer.

10	Theaterdocent (8 jaar)	<i>Docent 10</i> heeft een theatergroep van verstandelijk beperkte volwassenen opgezet (mensen met Down of een hersenbeschadiging).
11	Docent musical	<i>Docent 11</i> gaf aan zelf niet veel ervaring te hebben met de doelgroep. Wel komt <i>Docent 11</i> in de directe omgeving dagelijks in aanraking met autisme. <i>Docent 11</i> heeft kort gewerkt bij de OG Helderstichting met jongeren met psychiatrische problematieken. <i>Docent 11</i> gaat bij de CliniClowns voorstellingen geven voor kinderen met een verstandelijke beperking en/of met autisme. <i>Docent 11</i> wil wel werken met kinderen met een beperking, maar niet met volwassenen.
12	Docent beeldend	<i>Docent 12</i> heeft 2 dagen in de week een eigen dagopvang en werkt individueel met kinderen van het speciaal onderwijs met zorgbehoeften.
13	Docent viool	Van origine is <i>docent 13</i> psychodiagnostisch medewerkster. <i>Docent 13</i> heeft gewerkt met pubers met een lichtverstandelijke beperking en werkt nu als decaan en onderzoeker op een middelbare school voor kinderen met een gedragsstoornis. Hierdoor komt <i>docent 13</i> in contact met veel verschillende soorten kinderen, met bijvoorbeeld ADHD, autisme of emotionele problematieken. <i>Docent 13</i> doet onderzoek naar toerekeningsvatbaarheid bij gedetineerden.

3.2 Inclusie

Het begrip inclusie herbergt een maatschappelijke waarde. Met inclusie wordt bedoeld dat iedereen in meer of mindere mate beperkingen heeft in het functioneren en dat iedereen dezelfde rechten en plichten heeft (Kröber, 2008). Daarom heeft iedereen recht op deelname aan en betrokkenheid bij de eigen omgeving. *Docent 13* maakt het begrip inclusie heel expliciet, door te stellen dat er in wezen geen verschil is tussen een mens met een beperking en een mens zonder een beperking.

Inclusief aanbod

De Lindenberg vindt dat kunst en cultuur bereikbaar moet zijn voor iedereen. De missie 'Educatie van de Lindenberg' luidt dan ook als volgt:

“Deelname aan kunst en cultuur levert een belangrijke bijdrage aan de ontplooiing van het individu en de kwaliteit van de samenleving. De laatste jaren is daarbij meer en meer de nadruk komen te liggen op de missie om mensen, die dat niet van huis uit meekrijgen, in aanraking te brengen met kunst en cultuur. (...) De Lindenberg ontleent zijn bestaansrecht aan de bijdrage aan cultuurdeelname van doelgroepen die onder aan de culturele ladder staan, door het contact met de gevorderde professionals.”

Door een aantal docenten van de Lindenberg zijn eerder pogingen gedaan om cursussen voor mensen met beperkingen op te zetten. Dit is echter als permanent aanbod nooit van de grond gekomen.

Docent 4:

“Ik heb ooit, toen het me door de ouders gevraagd werd, twee kinderen met een verstandelijke beperking binnen een reguliere groep opgenomen. Daarnaast heb ik, samen met collega's, een aantal jaren reeksen van vier lessen gegeven aan groepen van ongeveer twintig mensen met een verstandelijke beperking. Deze cursussen zijn uiteindelijk wegens financiële redenen gestopt.”

Docent 1:

“Binnen de Lindenberg heb ik, in samenwerking met andere docenten, twee of drie jaar lang een twee uur durende cursus gegeven aan een groep van ongeveer acht volwassenen met een verstandelijke beperking.”

De Lindenberg heeft in het verleden geen expliciete ondersteuning kunnen bieden aan docenten die mensen met een beperking binnen hun cursus wilden opnemen. Daardoor waren docenten genoodzaakt om veel eigen tijd en energie te steken in het integreren van een deelnemer binnen een reguliere groep of in het individueel begeleiden van een deelnemer met een beperking. Er was dus alleen inclusie mogelijk, indien een docent bereid was om zelf veel te investeren.

Docent 5:

"In de ruim veertig jaar dat ik voor de Lindenberg werk, heb ik een keer of tien meegemaakt, dat ouders van kinderen met een fysieke of verstandelijke beperking vragen stelden over lesmogelijkheden. Omdat mensen met een beperking, en ik spreek dan over een jaar of 15 geleden, niet werden gezien als doelgroep, waren er vanuit de Lindenberg nooit mogelijkheden. Ik heb deze kinderen daarom altijd als individu opgenomen in mijn reguliere lesgroepen. Dit heeft me veel moeite en investering gekost. Vooraf heb ik altijd duidelijk grenzen moeten aangeven; wat kan wel en wat kan niet. Hoewel de investeringen uiteindelijk altijd tot een positief resultaat hebben geleid, heb ik ondersteuning moeten missen."

Volgens de docenten met ervaring is een homogene groep met alleen mensen met een verstandelijke beperking, eenvoudiger te doceren dan een heterogene groep. De integratie van iemand met een verstandelijke beperking binnen een reguliere groep vraagt veel bijzondere aandacht. Hoewel een heterogene groep een grotere meerwaarde heeft, doordat het een rijkere scala aan ervaringen oplevert, kan desinteresse in elkaar juist een negatief effect hebben op het groepsproces. Met het oog op inclusie, vinden de docenten het in elk geval belangrijk dat de cursus plaatsvindt op een moment dat er ook reguliere cursussen zijn.

Docent 5:

"Ik heb wel eens een autistisch meisje van 14 jaar in een reguliere groep kinderen opgenomen. Vooraf heb ik eerst een goed gesprek met de ouders gehad, dat heb ik als zeer behulpzaam ervaren. In de groep heb ik vooraf aangekondigd dat er een meisje in de groep zou komen van een jaar of zeven ouder dan de andere kinderen. Eenmaal in de groep, kon het meisje zelf vertellen waarom ze zo graag wilde deelnemen. Ze was verbaal sterk en gaf aan dat ze hulp nodig had van de andere kinderen. De kinderen bleken al gauw zorg voor haar te dragen. Deze groep was sociaal enorm sterk, misschien juist door de integratie van dat meisje binnen de groep. Ik was binnen mijn lessen meer gestructureerd, gaf dingen concreter aan. Soms was het lastig, omdat het meisje vaak totaal haar eigen dingen deed binnen opdrachten en erg kon blijven hangen in haar eigen wereld. Uiteindelijk ontstond er een soort individueel programma voor dit meisje, dat bestond binnen de lesinhoud voor de rest van de groep."

Inclusief leren

Wat een docent met mensen met een verstandelijke beperking kan doen, is afhankelijk van de mate van de beperking. Of echt kunstonderwijs mogelijk is, hangt ook af van het niveau van functioneren. Bij een laag intelligentieniveau, is cognitief onderwijs erg lastig en kan er meer op zintuiglijk niveau (belevingsgericht) gewerkt worden.

Docent 13:

"Iedereen kan muziek leren maken, al duurt het bij sommige mensen langer. Toch zijn er uitzonderingen. Vioolles voor iemand zonder armen wordt bijvoorbeeld wel heel lastig. Daarnaast is een bepaald basisoniveau vereist. Begrip voor het creatieve medium of gespreksvoering zijn bijvoorbeeld belangrijke factoren."

Docenten zijn het er overwegend mee eens, dat ieder mens leerbaar is; altijd iets kan leren. Kwaliteit moet dan worden beoordeeld op wat het voor die persoon opbrengt. In dat opzicht kan iedere deelnemer bijvoorbeeld leren schilderen.

Docent 1:

"Ik heb wel eens een cursist met spasme gehad, die niet in staat was om een kwast te hanteren. Uiteindelijk heeft deze cursist met behulp van een spuitflesje alsnog kunnen schilderen. Het gaat erom dat je kracht van een deelnemer naar boven brengt. Een docent moet in iedere beperking zoeken naar een mogelijkheid."

Docenten dienen deelnemers met een beperking serieus te nemen. Hoewel een docent zich aanpast aan het niveau van de deelnemer(s), is het raadzaam niet te focussen op beperkingen, maar op mogelijkheden. Omdat er sprake is van grote onderlinge verschillen, wat betreft het niveau van functioneren, wat overigens opgaat voor alle mensen, is het op zijn plaats hen niet als doelgroep te benaderen, maar als een persoon met een eigen wil en mogelijkheden, een eigen stijl van leren en met associatief vermogen.

Docent 4:

"Een docent moet uitgaan van de mogelijkheden van een deelnemer. Het is belangrijk dat een deelnemer ervaart dat zijn mogelijkheden toereikend zijn, zodat z'n plezier wordt vergroot en zijn eigenwaarde stijgt. Ik heb bijvoorbeeld ooit meegemaakt, dat mensen met een fysieke beperking gingen 'rolstoelschilderen', door hun wielen in bakken verf te dopen. Zij hadden het grootste plezier! Hiermee wil ik aangeven, dat het belangrijk is om uit te gaan van wat een deelnemer wél kan."

Een docent richt zich bij voorkeur op de persoon met zijn of haar individuele mogelijkheden. De docent kan onderzoeken waarin een cursist (en de groep) sterk is en daarop inspelen. Om mensen met een (verstandelijke) beperking iets te leren, kan een docent de deelnemer een beeld geven van verschillende kunststromingen. Als een docent goed kijkt naar de (verbale en non-verbale) reacties van de deelnemer, kan hij daaruit veel afleiden. Daar kan den docent op anticiperen in zijn ondersteuning. Continue anticiperen, vereist een flexibele houding.

Docent 6:

"Ik heb één volwassen autistische leerling. Vooraf wist ik nauwelijks iets over autisme. Doordat mijn leerling maar moeilijk iets van mij aanneemt, kwam het aan het begin wat moeizaam op gang. Inmiddels weet ik, dat deze leerling met name op een visuele manier leert, door dingen na te doen. Hij neemt nu meer de regie in de lessen dan normaal gesproken het geval is. Juist doordat ik dit accepteer, werkt het."

Om flexibel te kunnen zijn is het gewenst dat de docent (soepel) schakelt en loslaat in de steeds veranderende contexten. De docent experimenteert met nieuwe dingen, is tevreden met kleine stapjes en vindt balans vinden tussen plezier en resultaat. Een docent houdt het eigen lesdoel voor ogen en stemt lessen af op de individuele (leer)doelen van de deelnemers. Ook zijn er situaties waarin de docent de vaste lesopzet met vooraf opgestelde doelen loslaat en aanpast aan de nieuwe situatie.

Docent 3:

"Ik heb via het Zorgbureau in Zevenaar twee beeldende lessen verzorgd aan een groep autistische kinderen. Dat was pittig, omdat ik niet veel over autisme wist. Bovendien hadden de deelnemers een zeer korte spanningsboog. Daardoor kwam ik in de knel met de vaste lesopzet met een inleiding, kern en afsluitend eindgesprek. Tussendoor heb ik veel moeten omgooien. Er was uiteindelijk geen eindgesprek, maar door middel van een activiteit hebben we letterlijk teruggekeken. Hoewel ik mijn vooraf opgestelde doelen niet heb kunnen behalen, vind ik dat een docent dat bij zo'n doelgroep moet kunnen loslaten."

Een docent kan deelnemers verantwoordelijk maken voor het eigen leerproces en bovendien structuur bieden bij het aanleren van vaardigheden. Tegelijkertijd is de (intrinsieke) motivatie van de deelnemer medebepalend voor het welslagen van het specifieke moment, de les of cursus.

Inclusief keuzes maken

Docent 2:

“Mensen kunnen altijd kiezen. Zelfs wanneer iemand niet kan spreken, kan iemand nog keuzes maken. Het is wel relevant dat een docent helpt bij het inperken van keuzes. Door een aantal opties aan te bieden, wordt de keuzemogelijkheid overzichtelijk.”

In hoeverre iemand in staat is om keuzes te maken, is vooral een kwestie van aanvoelen. Het hangt bovendien sterk af van het inzicht en overzicht dat de deelnemer (ter plekke) heeft. Kan iemand kiezen uit een grote kast vol materialen, of uit twee mogelijkheden?

Theoretische toelichting

Inzicht en overzicht zijn doorgaans contextgebonden (Bolhuis, 1995). Dat wil zeggen dat in de ene situatie zonder problemen een keuze uit drie materialen gemaakt kan worden en in een andere situatie lukt dat helemaal niet. Doorgaans heeft dit te maken met de mentale toestand waarin iemand zich begeeft en in welke mate de omgeving prikkelarm of -rijk is. Het is belangrijk om hier als docent bewust van te zijn.

Om de deelnemer te stimuleren bij het maken van keuzes, dient een docent voldoende inzicht te verwerven in de mogelijkheden (voorkennis, ervaring) van de deelnemer. Hoe meer inzicht de docent heeft over de mogelijkheden van de deelnemer, des te beter kan hij inschatten of er structuur – op basis van instructief leren – (Boekaerts, 1995) of zelfstandig leren – op basis van actief leren – wordt ingezet (Van Biene, 2005). Bij deze laatste leervorm vindt de deelnemer eerst zaken zelf uit en waar nodig wordt ondersteuning geboden.

Ervarend leren (Haaster & Wijnen, 2005) vanuit het zelf uitzoeken en ervaren is ook voor mensen met een beperking een waardevolle leervorm. Het is dan ook een misvatting dat mensen met een beperking altijd structuur nodig hebben, met als valkuil dat het eigen denkvermogen minder wordt aangesproken. De meest ideale situatie is dat de deelnemer wordt ondersteund bij zijn zelf gemaakte keuze. Het gaat dan niet alleen om ondersteunen bij het (leren) kiezen, maar om het ondersteunen van de gevolgen van die gemaakte keuze. We kunnen ons voorstellen dat deze aanpak bij het werken in groepsverband specifieke competenties van de docent vereist. Bijvoorbeeld gecentreerde aandacht bij de deelnemer teweeg brengen, zodat de deelnemer van binnenuit ervaart en bewogen wordt en zich vandaar uit richt op de groep.

Van docenten wordt in veel lessituaties met mensen met een beperking gevraagd het beeld van het eindresultaat los te laten en het proces waarin deelnemers keuzes maken te accepteren. Dit houdt in dat de deelnemer binnen bepaalde grenzen en kaders vrij en bepalend is in zijn of haar keuzes en dat de deelnemer niet altijd aan door de docent opgelegde verplichtingen hoeft te voldoen.

Docent 1:

“Een deelnemer moet in elk geval onafhankelijk blijven van de docent en het eigen proces kunnen bepalen. Alles wat iemand zelf kan, moet hij ook zelf doen, ongeacht het niveau. Daarom moet een leerling in principe altijd eigen keuzes maken, wanneer hij daartoe in staat is. Wanneer blijkt dat een leerling vastloopt in een keuzemoment, kan een docent alsnog de knoop doorhakken.”

Wat in bovenstaand tekstfragment staat, kan lastig zijn voor de docent indien het belang van de leerling haaks staat op het belang van de docent. Bijvoorbeeld wanneer een leerling stukken wil spelen voor een uitvoering, die hij onvoldoende beheerst. De docent stelt zichzelf dan steeds de vraag wat op dat specifieke moment voorop staat; het plezier van de leerling of het belang van de docent of het publiek?

Docent 1:

“Er mag nooit een machtsstrijd ontstaan, een docent mag niet te vasthoudend zijn. Wanneer een deelnemer iets niet wil doen, dan kan je het als docent een aantal keren toch proberen, maar als het niet lukt, moet je het uiteindelijk laten zitten. Later kun je het nog eens proberen, maar het is belangrijk om de keuze uiteindelijk aan de deelnemer te laten. Een docent moet het individuele proces van de leerling accepteren.”

Vanzelfsprekend is er een verschil of een deelnemer een schilderij maakt of gebonden is aan een tekst van een theaterstuk. Bij deze laatste vorm, kan hij niet altijd naar eigen idee te werk gaan en zijn er wel degelijk afspraken over wat wel en niet gezegd kan worden. Inclusief eigen keuzes maken betekent soms ook dingen gewoon doen omdat ze de norm zijn; er zijn afspraken gemaakt. Ook de deelnemer met een beperking werkt aan 'zijn' inclusie, door zich te houden aan geldende normen en waarden (inclusie wordt hier opgevat als 'erbij horen').

3.3 Randvoorwaarden

De geïnterviewden hebben een aantal facilitaire randvoorwaarden genoemd, zoals een grote ruimte, een rolstoeltoilet, een EHBO-diploma, enige voorkennis over iedere cursist en eventueel rapportage naar de instellingen waaruit deelnemers afkomstig zijn. De overige randvoorwaarden kunnen worden onderverdeeld in de onderwerpen: startsituatie, persoonlijk ontwikkelplan van de deelnemer, lesopzet, groepsdeelname en ondersteuning.

Startsituatie

Een voorgesprek met de deelnemer en eventueel een begeleider wordt door de meeste docenten op prijs gesteld. Het voorgesprek moet niet worden gezien als een intake met bepaalde criteria, maar als een hulpmiddel om de deelnemer te leren kennen en om eventuele verschillen binnen een groep vooraf in beeld te hebben.

In een kennismakingsgesprek kan de deelnemer helderheid geven over zijn of haar motivatie om de cursus te volgen. Docenten kunnen door middel van kennis van de startsituatie beter inschatten of aan de verwachtingen van de deelnemer(s) kan worden voldaan. Bovendien kan voorkennis over beperkingen in het algemeen en over individuele deelnemers (verwachtingen, persoonlijke informatie, gedrag, eventuele fysieke beperkingen) de docent ondersteunen bij het bedenken en voorbereiden van lesmethoden. Door rekening te houden met relevante voorkennis, kan een betere aansluiting van de cursusinhoud op de deelnemers worden gerealiseerd. Een betere aansluiting op de deelnemer leidt doorgaans tot meer voldoening voor deelnemer en docent.

Docent 4:

“Het is me opgevallen dat de laatste jaren autisme, PDD-NOS etc., steeds vaker voorkomt. Dat was aan het begin wennen, omdat ik er toen nog geen ervaring mee had. Sowieso merk ik dat ouders van kinderen die reguliere cursussen volgen, vaak vooraf vertellen over allerlei gedragsafwijkingen van hun kind. Dat is tegenwoordig meer regel dan uitzondering. Meestal vind ik die informatie niet zo relevant, maar dat ligt anders wanneer het gaat om mensen met een verstandelijke beperking. In dat geval zou ik toch graag vooraf willen weten of en hoe ik in mijn lessen rekening kan houden met eventuele beperkingen, concentratieproblemen, etc. Dit zou goed besproken kunnen worden in individuele gesprekken vooraf, met ouders of begeleiders en de deelnemers zelf.”

Een voorgesprek kan verschillende vormen aannemen. Bijvoorbeeld middels een persoonlijk gesprek met de cursist (en eventueel een begeleider), een intake, open lessen of een proefles. Daarnaast is een eerste les is altijd een soort observatieles, welke de mogelijkheid biedt om elkaar te leren kennen. We zijn ons ervan bewust dat achtergrondinformatie een keerzijde heeft, namelijk dat de docent in de gelegenheid is op voorhand te oordelen en de situatie en/of persoon op eigen wijze interpreteert.

Persoonlijk Ontwikkelplan (POP) deelnemer

De ontwikkeling van de deelnemer kan in beeld blijven en gevolgd worden door te werken met een Persoonlijk Ontwikkelplan (verder te noemen POP). Een POP is een ontwikkelingsafspraken op papier of met foto's (of ander materiaal) die de deelnemer zelf heeft bepaald. In het POP worden leerdoelen

van een deelnemer omgezet naar acties die in de les (of als huiswerk of anderszins) direct uitvoerbaar zijn. Het voordeel van een POP is dat de deelnemer eigenaar is van zijn POP. Het POP is geen registratiedocument of rapportage en is dus niet van de Lindenberg of de docent, maar van de deelnemer zelf. Daar waar de deelnemer in de gelegenheid wordt gesteld zelf te werken in zijn POP (schrijven, digitaal) en zijn eigen woorden kiest, is de kans vele male groter dat hij begrijpt wat er staat en serieus werkt aan zijn voornemens. Immers, hij is er dan niet van afhankelijk of anderen hem serieus nemen. Het gaat er om dat hij zichzelf serieus neemt. Dit is eveneens een vorm van inclusief leren en werken.

Volgens een aantal docenten lijkt een POP voor deelnemers met een zeer laag intelligentieniveau voornamelijk op het 'showen van resultaten' voor instanties, onderzoek, etc. Volgens hen is betrokkenheid van de deelnemer bij de eigen leerlijn goed, maar een POP is niet per definitie het meest geschikte middel om ontplooiing te bevorderen.

Er blijkt bij docenten een spanningsveld tussen het serieus nemen van deelnemers en het verstandelijk vermogen van iemand met een verstandelijke beperking. Dit vermogen verschilt per deelnemer en steeds is er sprake van maatwerk. In elk geval heeft iedere leerling wel een idee over waarom hij deelneemt aan een cursus. Of dit idee overeenkomt met het idee van een docent doet er niet toe. Het motief kan bijvoorbeeld ook 'gezelligheid' zijn. Het is voor de geïnterviewde docenten nog een te beantwoorden vraag welke typen ontwikkelplannen gewenst zijn en nodig zijn.

Theoretische toelichting

Afhankelijk van de mogelijkheden van de deelnemer kunnen we kiezen uit meerdere modellen van POP's (Van Leest, 2006). We kunnen gebruikmaken van het competentie-POP. Met dit model kan de voortgang van het leerproces met leertaken worden bijgehouden. Verworven kennis en kunde worden opgeschreven en bewaard. We kunnen gebruikmaken van het showmodel, wat meer richting portfolio gaat. Dit model toont met foto(s), of andere vormen situaties waaruit blijkt dat de deelnemer bepaalde verworvenheden heeft (opgebouwd). Bijvoorbeeld een foto van een tentoonstelling waar een schilderij is vertoond. Of een foto van een theaterstuk waarin is opgetreden, et cetera. Deelnemers hebben (met name bij aanvang) doorgaans ondersteuning nodig hoe het POP in te vullen en hoe het POP te onderhouden.

Lesopzet

De geïnterviewde docenten zijn niet bekend met specifiek lesmateriaal voor mensen met een verstandelijke beperking. Daarom hebben de docenten die in de praktijk werken met mensen met een beperking, vanuit eigen creativiteit een weg gezocht in het aanbieden van een verantwoorde les. Het verdient dan ook de voorkeur deze creativiteit aan te blijven boren en specifieke aanpassingen voor mensen met beperkingen alleen te gebruiken indien strikt noodzakelijk.

De docenten vinden het allen belangrijk om hun eigen cursus vorm te geven. Hapklare lesopzetten worden als te beperkend ervaren. Liever zouden de docenten bij het vormgeven van hun lessen ondersteund worden door middel van richtlijnen, competentieprofielen of lesopzetten ter inspiratie. Een les hoeft vooraf niet in zijn geheel te worden uitgeschreven, maar ontwikkelt zich vaak gaandeweg. Daardoor blijft er ook ruimte voor voldoende afstemming.

Cursussen voor mensen met een beperking zouden binnen iedere discipline kunnen worden aangeboden. Een aantal docenten zien een belang in het aanbieden van multidisciplinaire kunstvormen binnen een cursus, omdat kunstvormen elkaar kunnen versterken en de deelnemer kan andere ervaringen opdoen.

Docent 1:

"In mijn cursus voor een groep van ongeveer acht volwassenen met een verstandelijke beperking, was er een mix tussen ingetogen en expressieve activiteiten. Het was de bedoeling om verschillende disciplines te combineren, maar deelnemers bleken honkvast en kozen uiteindelijk toch voor één discipline. Toch was het een luxe positie dat overloop mogelijk was."

Docent 4:

"We gaven een aantal jaren multidisciplinaire cursussen voor mensen met een verstandelijke beperking. Het waren combinaties van drama, muziek en beeldend, met een eindpresentatie. Deze reeksen waren succesvol. Ik pleit daarom voor cursussen met gecombineerde disciplines."

Structuur

De basisstructuur van een les is in principe hetzelfde als de structuur van een reguliere les. Dat wil zeggen: een eerste les als kennismakingsles, een aansprekende les met een thema, de aandacht meteen 'pakken', een duidelijke introductie met een demonstratie, in de les vooral 'doen' en een nabespreking. Een verschil is, dat er meer aandacht moet worden besteed aan de structuur van de les. De lessen zijn meer afgebakend, overzichtelijk, duidelijk, kleinschalig, kort en krachtig. Het tempo ligt doorgaans lager, er wordt nauwgezet gekeken naar de mate van afwisseling in de les en waar wenselijk zijn er meer pauzes dan in een reguliere les. Docenten bieden een meer directe overdracht van informatie en kennis, vaardigheden worden stapsgewijs aangeboden. Voor velen is het belangrijk om één onderwerp per keer te bespreken. Wanneer er verschillende bronnen tegelijkertijd worden aangeboord is de kans aanwezig dat de deelnemer het geleerde of de opgedane ervaring niet kan meenemen naar een volgende situatie (begrijpen, integreren en toepassen).

Een goede en duidelijke introductie is steeds van belang. Ook het inlassen van de mogelijkheid om vragen te stellen, waarbij de docent toets of de informatie overkomt en begrepen is. Dit geldt in het algemeen voor creatieve lessen. Het is belangrijk om de aandacht meteen 'te pakken', om te beginnen met enthousiasmerende spanning ("We gaan vandaag iets leuks doen!"). De nabespreking is uitnodigend en biedt de deelnemers gelegenheid ervaringen te vertellen.

De docent kan hierbij gebruikmaken van een coachende werkstijl, waarbij hij niet vooral zelf aan het woord is, maar deelnemers laat vertellen (in de kracht zetten/empoweren). De docent vraagt door en laat de deelnemer als het ware zijn eigen ervaring onderzoeken. Het is in de nabespreking wenselijk dat deelnemers elkaar ook vragen (leren) stellen of elkaar tips geven. Een specifieke competentie van de docent is een tweegesprek (dialog) tussen de deelnemers op gang te krijgen. Deze manier van lesgeven is een vorm van inclusief leren, omdat het leren vragenstellen aan elkaar in tal van levenssituaties gebruikt kan worden. Het draagt dan ook bij aan het zich zelfstandig kunnen handhaven in het leven (Van Biene, 2005).

Inhoud

De lesinhoud hangt af van de mate van beperking(en) van de deelnemers. Het lesmateriaal moet in elk geval binnen het niveau van functioneren van de deelnemers liggen. De docent draagt bij voorkeur kennis over die aansluit bij het begripsvermogen van de deelnemer. Velen zijn gebaat bij enkelvoudige zinnen in plaats van *en-en* zinnen (samengesteld uit uiteenlopende elementen). Voorbeeld van een samengestelde zin: 'We gaan eerst allemaal ons eigen ritme zoeken op de trommels en weet je nog wat je de vorige week anders wilde doen?'. Jargon (met abstracties) is voor velen niet bruikbaar. Tijdens de les toetst de docent constant of de deelnemers de lesstof begrijpen/opnemen. Bijvoorbeeld door middel van verwerkingsopdrachten, doorvragen en de lesstof herhalen. De lesinhoud doet bij voorkeur een appèl op meerdere zintuiglijke niveaus en er kan integratie van ervaringen en beleving plaatsvinden.

Hoewel de lesinhoud moet overeenstemmen met de mogelijkheden van de deelnemers, moet de les tevens voldoende uitdagend en prikkelend zijn. Een docent kan voorbeelden en demonstraties geven, maar hij kan nalaten om hierin te specifiek te zijn. Dit leidt tot inperking van creativiteit en een grotere kans dat deelnemers dingen blijven 'nadoen'. Voor sommigen is het van belang dat zij iets pas goed onder de knie krijgen door te leren vanuit herhaling. Zij hebben er baat bij zichzelf te kunnen trainen.

In elk geval is het belangrijk om vooraf te bepalen welk doel de cursus dient en, waar mogelijk, te weten waartoe dit doel leidt voor de deelnemer. Kennis van de beginsituatie van deelnemers middels een soort voorgesprek (zoals al eerder is beschreven) zou ondersteunend kunnen zijn bij het bedenken van lesmethoden en het ontdekken van de intrinsieke motivatie van cursisten.

Theoretische toelichting

Er kan mondeling geëvalueerd worden of meer vanuit laten 'zien' en 'tonen' of er kan gereflecteerd worden. In de praktijk onderscheiden we evaluatie en reflectie als volgt: Evalueren: de deelnemer evalueert met de kunstbegeleider de resultaten en (onbedoelde) gevolgen van zijn acties. Op basis daarvan stelt de deelnemer zijn acties al dan niet bij. De kunstbegeleider betreft in de evaluatie niet zijn onderliggende oordeelsvorming (Kinkhorst, 2010).

Bij reflecteren gaat de kunstbegeleider een niveau dieper en betreft hij (meestal impliciete) onderliggende oordeelsvorming of overtuigingen in de acties/ het gesprek. (Korthagen, e.a. 2003).

Bij reflecteren gaat het om de kunst van het vragen stellen. Reflectievragen kunnen gaan over:

- Handelen/ervaring opdoen: Wat wil je bereiken? Waar ga je opletten? Wat ga je uitproberen?
- Formuleren van essentiële aspecten: Wat is het probleem? (of de positieve ontdekking?)
- Alternatieven aangeven en daaruit kiezen: Welke manier spreekt je het meest aan om mee verder te gaan? Welke voor- en nadelen zie je?

Een lesinhoud komt het meest tot zijn recht als de docent tijd en ruimte neemt om reflectievragen te stellen tijdens de activiteit (reflectie-in-de-actie) of in de nabespreking (reflectie-na-de-actie).

Groepsdeelname

De docenten benadrukken in de eerste plaats het belang van werken met kleine groepen, om tot een actief en plezierig groepsproces te komen. Bij grotere groepen zou dit niet haalbaar zijn. Daarnaast is het belangrijk voor het groepsproces dat het niveau van denken en doen van de deelnemers dicht bij elkaar ligt. Het is volgens hen wenselijk dat binnen een homogene groep met mensen met een verstandelijke beperking de verschillen in niveau en/of beperking minimaal zijn. Integratie van een persoon met een verstandelijke beperking binnen een reguliere groep verloopt volgens hen moeizaam, hoewel de sociale betrokkenheid een scala aan bijzondere ervaringen kan opleveren. In een dergelijke situatie is in elk geval interesse in elkaar een vereiste.

Het is de vraag hoe er binnen een cursus voor mensen met een verstandelijke beperking gewerkt wordt: volgens een soort atelier situatie (individueel werken) of vooral met groepsopdrachten. Of dat niets wordt uitgesloten en beide mogelijkheden worden aangeboden. Groepsopdrachten, aangepast aan het niveau en de wensen van de groep, kunnen de werksfeer bevorderen, werken inspirerend en bieden veiligheid en houvast. Bij individuele opdrachten komt een ieder tot zijn recht, maar dit werkt niet bevorderend voor het groepsproces. Eén van de geïnterviewde docenten is in een cursus voor mensen met een verstandelijke beperking ooit begonnen met groepsopdrachten, maar een aantal deelnemers bleken daardoor buiten de boot te vallen. Als vanzelf is de lesvorm individueel geworden, met af en toe een groepsopdracht. In kleine groepjes werken kan eveneens een goede werkvorm zijn.

Groepsdeelname mag in elk geval niet beperkend zijn voor overige deelnemers. Indien er sprake is van verstoring door een deelnemer kan er over de verstoring gesproken worden met de deelnemer(s). Indien nodig kan – in uiterst geval en na onderling overleg – uitplaatsing bij deze groep volgen. Het groepsproces is in dat geval belangrijker dan het individu. Het is hierbij van belang de deelnemer die niet verder kan een nieuw perspectief aan te bieden binnen of buiten het centrum door met hem alternatieven te bespreken waar hij uit kan kiezen. Docenten zien het als een taak om ook dit deel van het deelnemersbelang te behartigen voor zover dat binnen de mogelijkheden ligt van de docent (nazorg momenten).

Leerlijnen en doorleren

Belangrijk is dat een deelnemer intrinsiek gemotiveerd is of wordt. Wanneer iemand in zijn persoonlijke omgeving geconfronteerd wordt met een creatief medium, dan is iemand gemakkelijker intrinsiek gemotiveerd voor het ontwikkelen hiervan. Door vooraf te weten wat iemand in de lessen wil bereiken, kan een docent inschatten of binnen zijn lessen daadwerkelijk aan de verwachtingen van een deelnemer kan worden voldaan. Een voorgesprek of een proefles kan hierbij een hulpmiddel zijn. Een specifieke competentie van de docent is de verwachtingen tussentijds en tijdig te toetsen, om teleurstellingen te voorkomen en waarderingen uit te wisselen (reflectie tijdens de actie in plaats van reflectie achteraf).

Docent 4:

"Ik vind het jammer dat een cursus vaak na een les of tien is afgelopen, waardoor er geen sprake is van continuïteit. Net op het moment dat begeleiders en deelnemers elkaar echt hebben leren kennen, is de reeks alweer afgelopen. Het zou mooi zijn wanneer er een natuurlijke doorstroom zou ontstaan, waarbij sprake is van een doorloop van lessen."

Geopperd is, om cursussen aan te bieden met (doorlopende) leerlijnen. Deze cursussen lopen langer door en de deelnemers kunnen vanuit een bepaald ontwikkelingsperspectief op een natuurlijk manier groeien en ontplooiën (doorleren). Het is jammer is dat het contact met de deelnemers na een korte cursus verdwijnt. Bovendien levert een langer leerproces vaak hogere en mooiere resultaten op voor de deelnemer. Ook voor de docent is het werken met leerlijnen en doorgroeimogelijkheden een belangrijke vorm van het opdoen van ervaringsdeskundigheid, omdat hij zelf ook kans heeft meer expertise te ontwikkelen.

Theoretische toelichting

Bij het werken met leerlijnen en het langer laten doorlopen van cursussen kan het POP van dienst zijn en kan het leerproces gevolgd worden. Bijvoorbeeld: deelnemen aan een beginnerscursus en doorgroeien naar een cursus voor gevorderden. Ook kan een POP bij wisseling van docenten nuttig zijn, omdat als het ware de opgedane voorkennis in het POP bewaard is gebleven en informatie over het leerproces voorhanden is.

Ondersteuning

Ondersteuning van een tweede (vaste) docent/begeleider is een vaak genoemde randvoorwaarde. Het kan dan bijvoorbeeld gaan om een mededocent, coach, persoonlijk begeleider, groepsbegeleider, zorgbegeleider, coördinator, vrijwilliger of assistent. Het liefst iemand met ervaring met de doelgroep, in verband met ondersteuning in lastige situaties of bij calamiteiten en de mogelijkheid tot uitwisseling en overleg. De docenten vinden het prettig om gedurende de cursusreeks iemand te kunnen bellen, die ondersteuning biedt wanneer zij ergens tegenaan lopen of met een lastige situatie te maken hebben gehad.

De tweede begeleider hoeft niet iemand te zijn die de deelnemers al kent, want een andere persoon kan de deelnemers weer op een andere manier stimuleren. In elk geval moet deze persoon een bijdrage kunnen leveren aan het groepsproces, affiniteit hebben met mensen met beperkingen. Dij heeft bij voorkeur ook affiniteit met de kunstvorm van de cursus. De combinatie van een kunstvakdocent en (zorg)begeleider, bevordert dat beide personen al werkend van elkaar en aan elkaar kunnen leren.

Docent 9:

"Het grote verschil tussen de opleidingen Creatieve Therapie en de Kunstacademie is, dat bij Creatieve Therapie constant wordt gezocht naar het gevoel achter het product, terwijl bij de Kunstacademie vooral het eindproduct zelf van belang is. Zelf combineer ik graag beiden."

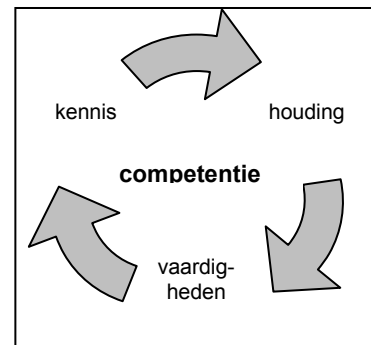
De kunstvakdocenten hebben voornamelijk behoefte aan tips en aanwijzingen over de omgang met deelnemers. Daarnaast zouden zij graag worden ondersteund bij zaken en contact met de vaste begeleider kan wenselijk zijn. Dit wordt als nuttig gezien om aan verwachtingen te kunnen voldoen, het formuleren van de cursusinhoud, het opstellen van een eventueel repetitieschema, transport en overige organisatorische of praktische zaken. Het al dan niet contact hebben met vaste begeleiders wordt doorgaans bepaald door de deelnemer zelf. Vanzelfsprekend gaat het steeds om doelgericht overleg tussen betrokkenen (deelnemer, docent, begeleider).

Wanneer het bijvoorbeeld gaat om fysieke beperkingen, wil men om praktische redenen met twee personen op een groep staan. Iemand die, bijvoorbeeld, kan assisteren wanneer iemand niet zelfstandig naar het toilet kan gaan. Dit hoeft niet iemand met een kunstzinnige achtergrond te zijn, maar wel iemand die feeling heeft met de aard van de lessen.

3.4 Competenties

Een van de opbrengsten van deze praktijkstudie is de set competenties die docenten hebben aangereikt. In paragraaf 3.1, 3.2 en 3.3 is uitvoerig ingegaan op hoe het proces van interviewen is verlopen en wat docenten zeggen over het aanbieden van kunsteducatie/-onderwijs aan mensen met beperkingen. Gedurende de interviewreeks is dan ook een scala aan competenties benoemd. De onderzoekers hebben vanuit de tekstfragmenten interpretaties aangegeven en soms zijn deze verrijkt met theoretische toelichtingen. In deze paragraaf worden de competenties besproken die zijn aangedragen door de docenten.

Eerst geven we een korte indruk van wat in deze praktijkstudie (een) competentie is en waartoe deze kan dienen. Competentie is de combinatie van: kennis/ inzicht, houding/ gedrag en vaardigheden die een persoon nodig heeft om succesvol te kunnen functioneren. Kortom: wat weet een docent, welk inzicht heeft hij?. Welke houding neemt hij aan? Over welke vaardigheden beschikt hij om succesvol les te geven aan mensen met een beperking? Doorgaans zijn we op zoek naar: welke competenties ga ik verwerven? Waar haal ik de kennis en kunde? Hoe houd ik mijn kennis actueel?



Achtereenvolgend bespreken we de praktische opbrengsten van de competenties: 'kennis en kennisontwikkeling', 'houding' en 'vaardigheden'. We verbreden het aspect 'kennis' met 'kennisontwikkeling', omdat daar in de verhalen van de docenten vaak over is gesproken: de praktische informatie van docenten wordt op sommige onderdelen verrijkt met theoretische invalshoeken.

Kennis en kennisontwikkeling

Een docent dient enige voorkennis te hebben over de achtergrond van de individuele deelnemers, bijvoorbeeld door middel van een voorgesprek met de deelnemer. Een dergelijk voorgesprek kan een hulpmiddel zijn om de individuele deelnemers te leren kennen, zodat docenten beter kunnen inschatten of aan de verwachtingen van de deelnemer kan worden voldaan. Daarnaast moet een docent enige (basis)kennis hebben van verstandelijke beperkingen. Dergelijke kennis kan ook de flexibiliteit van de docent bevorderen, doordat hij op bepaalde gedragingen is voorbereid. Kennis over mensen met beperkingen, betekent bovendien dat een docent beter op hen kan aansluiten, waardoor de lessen leuker worden.

Kennis over de doelgroep is deels te vergaren door relevante literatuur te bestuderen (zelfstudie) en door deskundigheidsbevordering. De geïnterviewde docenten zien zelf veel mogelijkheden om te leren in de eigen werkpraktijk. Enige praktijkervaring vooraf bevordert wel het succesvol lesgeven. Waardevolle praktijkervaring kan gedurende een cursusreeks worden opgedaan. Wanneer docenten nauwelijks of helemaal geen kennis over, en ervaring met mensen met beperkingen hebben, is het wenselijk dat zij daarin alsnog ervaring opdoen. Bijvoorbeeld door middel van werkbezoeken bij instellingen die met mensen met beperkingen werken, meelopen in ateliers, meelopen met therapeuten (muziek- drama, beeldend, etc.). Ondersteuning vragen van andere ervaren docenten en samenwerken met andere vakdisciplines zien zij als kwaliteitsverhogend.

Genoemd is bijvoorbeeld het meemaken van een muziekles op de Talita Koemie school. Dit is een school voor speciaal en voortgezet speciaal onderwijs voor zeer moeilijk lerenden van 4 tot 20 jaar. Een ander voorbeeld is een dagje meekijken bij het Koorenhuis in Den Haag, waar lessen worden aangeboden voor mensen met een beperking. Meekijken bij dergelijke instituten en spreken met mensen met knowhow op het gebied van werken met mensen met een verstandelijke beperking achten docenten van groot belang. Een dergelijke praktijkervaring zou gekoppeld kunnen worden aan een gesprek met een internbegeleider van een school om vervolgens binnen de eigen organisatie aanvullende theoretische informatie uit te wisselen en delen.

Docent 4:

"Ik denk dat het heel nuttig is om mee te kunnen lopen bij een ervaringsdeskundige. Dan doel ik op iemand die, binnen de eigen kunstdiscipline, al geruime tijd werkt met mensen met een verstandelijke beperking. Theoretische handvaten zijn mogelijk interessant, maar het ervaren en het meemaken van werken met deze doelgroep, is pas werkelijk relevant en waardevol."

Docent 2:

"Ik heb al veel ervaring met het werken met mensen met een beperking. Omdat ik nooit een lerarenopleiding heb gevolgd, krijg ik momenteel bijscholing van EduArt over het opstellen van een lesplan. Ik vind het prettig om feedback te krijgen op mijn lesplannen, met een ander oog dan de kunstzinnige en therapeutische achtergrond die ik zelf heb. Ik denk dat de overige benodigde kennis vooral een kwestie is van ervaring opdoen."

Ieder mens is anders en het is om die reden belangrijk, dat een docent over een palet aan methodes en technieken beschikt en deze in de wisselende situaties kan inzetten.

Houding/gedrag

Het verschil tussen houding en gedrag is moeilijk te onderscheiden, maar het is er wel degelijk. Het meeste gedrag betreft acties of handelingen die we kunnen registreren met onze zintuigen. We kunnen zien dat iemand op de knop van de lift drukt. Dan is er nog gedrag dat 'tussen de oren' plaatsvindt: denken (Poiesz, 1999). Houding zegt iets over een manier van doen. Als men over iemands houding spreekt, wordt vaak zijn attitude, zijn grondhouding, bedoeld en niet alleen zijn lichaamshouding. Het een heeft veel met het ander te maken.

Onderstaande houdings- en gedragsaspecten beschrijven welke houding en welk gedrag gewenst is om succesvol met mensen met beperkingen te kunnen werken. Acht van de houdings- en gedragsaspecten zijn drie keer of vaker in de interviews genoemd. Docenten zien deze competenties als vereisten intrinsiek motivatie in het werken met mensen met beperkingen:

1. Nieuwsgierig zijn naar- interesse hebben in- hart hebben voor- enthousiast zijn over – betrokken zijn bij – affiniteit hebben met mensen met beperkingen.
2. Beschikken over improvisatievermogen en flexibiliteit: snel kunnen schakelen en anticiperen op onverwachte situaties.
3. Beschikken over inlevings-/ invoelingsvermogen.
4. Geduldig zijn en uitgaan van een gematigd verwachtingspatroon.
5. Rust uitstralen, tijd nemen voor deelnemers, tijd gunnen aan deelnemers.
6. Eigen grenzen aanvoelen en aangeven en daar naar handelen.
7. Creatief zijn en nieuwe kansen creëren en benutten.
8. Subtiel en kunnen omgaan met faalangst van (in kwetsbare deelnemers).
9. Alert en oplettend zijn.
10. Inzetten van intuïtief vermogen/ intuïtie gebruiken.
11. Inspireren, motiveren en enthousiasmeren.
12. Zich opstellen als ondersteuner/begeleider, in plaats van als een regisseur.
13. Niet stigmatiseren.

Vaardigheden

In de zes onderstaande vaardigheden wordt beschreven welke specifieke bekwaamheden benodigd zijn, om succesvol met mensen met beperkingen te kunnen werken.

1. Procesgericht werken.

- De docent is gericht op het proces, de ervaring en het plezier van de deelnemer(s), in plaats van op het eindresultaat van het gehanteerde creatieve medium. Hoewel de docent een duidelijk doel per individuele deelnemer voor ogen kan hebben is het wenselijk het beeld van het eindresultaat los te laten en het individuele proces van de deelnemer te volgen.
- Door ontspanning als uitgangspunt te nemen en door te onderzoeken (en in te spelen op) wat de deelnemer leuk vindt, stimuleert de docent het plezier van de deelnemers. Op die manier kan een docent het ontwikkelingsproces in kleine stapjes bevorderen. De docent is tevreden met kleine stappen en herkent leermomenten.
- De docent geeft les op eigen wijze en blijft bij zichzelf. Stelt de deelnemer in de gelegenheid eveneens op eigen wijze te anticiperen (authenticiteitsbevordering van docent en deelnemer).

2. Groeps- en deelnemergericht werken.

- Om groeps- en deelnemergericht te kunnen werken, creëert een docent veiligheid, vertrouwen en een goede sfeer in de groep.. Een docent bekrachtigt deelnemers positief, en gaat uit van eigen mogelijkheden van de deelnemer. De deelnemer krijgt feedback, ontvangt waardering en beloning.
- Om maatwerk te kunnen leveren neemt een docent de deelnemers serieus en wil hen leren kennen. Een docent reageert adequaat op ieder persoon binnen de groep. Om te kunnen aansluiten bij de leefwereld van een deelnemer kan een docent zijn eigen ideeën, verwachtingen en doelstellingen vooreerst loslaten en zich eerst aanpassen aan de wensen van de deelnemers.

3. Deelnemers medeverantwoordelijk maken voor het eigen leerproces.

- De docent kan aangeven wat hij van een deelnemer verwacht (instructief) en/of vragen aan de deelnemer wat deze zelf verwacht (coachende werkstijl).en wijzen op de eigen verantwoordelijkheid. Daarnaast kan een docent aangeven wat een deelnemer van hem *mag* verwachten. Tussentijds spreken docent en deelnemer hun verwachtingen naar elkaar uit. (Leer)doelen worden voortdurend aangepast aan de wensen en vorderingen van de deelnemer. Het is hierbij belangrijk dat de docent het ontwikkelingsproces van de deelnemer steeds als vertrekpunt neemt. Het motief voor een bepaalde ontwikkeling van de deelnemer hoeft niet hetzelfde te zijn als het motief van de docent. Voor deelnemers die niet goed kunnen omgaan met verwachtingen (doorgaans zijn het abstracties) kunnen verwachtingen worden omgezet naar concrete acties (welke direct uitvoerbaar zijn). Acties worden doorgaans beter begrepen als deze enkelvoudig zijn geformuleerd. Bijvoorbeeld: Actie: huiswerk les 3; Actie: hardop mee tellen.

Docent 2:

“Je moet als docent in elk geval een leerweg aanbieden en daar, afhankelijk van de reactie van de deelnemer, al dan niet op doorgaan. Daarnaast hangt het af van de insteek van de cursus, of het gaat om echt kunstonderwijs of meer om vrijetijdsbesteding.”

4. Mogelijkheden in beperkingen vinden.

- De docent vindt balans tussen: rekening houden met beperkingen en de beperkingen niet dominant maken in de zin van teveel meegaan in de beperkingen, maar juist mogelijkheden en uitdagingen zien en laten ervaren. Het is van belang dat een docent de deelnemer het gevoel geeft dat zijn mogelijkheden toereikend zijn. Daarbij is een docent sturend en ondersteunend (“Kun je iets niet? Dan proberen we het eens op deze manier. Of: ‘We doen het samen’”). Een docent haalt de kracht van de deelnemer naar boven (empowerment). Docent past zich aan het niveau en de mogelijkheden van de deelnemer aan en zoekt tegelijkertijd naar mogelijkheden binnen de beperking.

5. Creativiteit van deelnemers stimuleren.

- Om creativiteit bij de deelnemer te ontwikkelen dient een docent te prikkelen en te motiveren. Stimuleert de eigen keuze van deelnemer, laat plezier ervaren. Het werkt belemmerend in de creatieve ontwikkeling van de deelnemer als: we vaak en veel voordoen, bepalen en invullen. Een docent heeft oog voor ieders persoonlijke mogelijkheden en talenten. De docent is op zoek naar wat de deelnemer in zich heeft en werkt daarmee. Het aanbieden van meerdere mogelijkheden, zoals werken in verschillende kunstdisciplines voorkomt fixatie en stimuleert de creativiteitsontwikkeling van deelnemer en docent.

Docent 2:

“Ik heb ervaren dat er vaak sprake is van een soort ‘productiewerk’ bij kunstzinnige instituten die werken met mensen met een verstandelijke beperking. Docenten drukken dan een sterke stempel op het resultaat.”

6. Gestructureerde lessen aanbieden.

- De docent biedt duidelijk afgebakende, overzichtelijke lessen aan. Het tempo ligt doorgaans lager en er is meer afwisseling gewenst dan in reguliere lessen. Docenten geven dingen concreet aan (dingen bij de naam noemen) en leren vaardigheden stapsgewijs aan.
- De docent beschikt over verbale en non-verbale communicatiemogelijkheden; vermijdt lange monologen en geeft minder verbaal les (transfer van taal). Het taalgebruik dient concreet, helder en begrijpelijk te zijn. De docent brengt kennis over en toetst in de praktijk of de deelnemer het begrijpt. Bijvoorbeeld: geven van verwerkingsopdrachten of vragen de lesstof te herhalen. De docent gebruikt zo min mogelijk (vak)jargon; bespreekt één onderwerp per keer; geeft een duidelijke introductie met enthousiasmerende spanning; en houdt een (reflectieve) nabespreking.
- De docent appelleert aan zintuiglijke niveaus van de deelnemers, laat dingen ervaren (zien, horen en voelen). Bijvoorbeeld door deelnemers te laten reageren op kunstvoorbeelden, of door hen kleuren te laten kiezen. Daarbij peilt de docent de reacties van deelnemers en speelt daarop in.

4. Samenvatting

In dit hoofdstuk geven we een samenvatting en maken we een rode draad van alle verkregen opbrengsten uit deze praktijkstudie.

Vakervaring en ervaring met mensen met beperkingen

Tien van de dertien geïnterviewde docenten hebben ervaring met mensen met een verstandelijke beperking: 4 docenten beeldend, 3 docenten audio/visueel (fotografie, animatie, computer), 2 docenten muziek, 1 docent theater. De overige 3 docenten hebben ervaring met mensen met een stoornis in het autistisch spectrum. De kwantiteitervaring verschilt per docent (zie 3.1).

Inclusie

Met inclusie wordt bedoeld dat iedereen dezelfde rechten en plichten heeft en recht heeft op deelname aan en betrokkenheid bij de eigen omgeving. De missie educatie van de Lindenberg benadrukt het belang van cultuureducatie, in het bijzonder voor mensen die dat niet van huis uit meekrijgen en voor mensen die onder aan de culturele ladder staan. We vatten een paar verschillende inclusiepunten als rode draad samen:

Een aantal docenten van de Lindenberg hebben pogingen gedaan om cursussen voor mensen met beperkingen op te zetten. Dit is tot op heden niet tot permanent aanbod uitgegroeid, mede doordat de Lindenberg deze docenten geen expliciete ondersteuning heeft kunnen bieden. Docenten moesten veel eigen tijd en energie steken in het begeleiden van deelnemers met een beperking en blijkbaar hield dit geen stand. Uit de interviews met docenten blijkt (wat overigens ook bekend was bij docenten en bestuurders van de Lindenberg) dat de Lindenberg op dit moment geen formele infrastructuur (voor docenten en deelnemers) heeft om het aanbod van mensen met een beperking op passende wijze aan te bieden. Aanbod van mensen met beperkingen maakt vooralsnog geen onderdeel uit van het totale kunst- en educatie aanbod. Het bundelen van de al opgedane ervaringen (zie 3.1) en het bieden van een infrastructuur voor leren en werken zien docenten als kansrijk om mensen met een beperking te begeleiden bij kunstbeoefening.

Docenten kunnen leren zich aan te passen aan het niveau van denken en doen van de deelnemers als zij niet gefocust zijn op beperkingen. Ieder mens kan altijd iets leren. Een docent richt zich dan ook op de mogelijkheden van de individuele deelnemer. Deelnemers worden serieus genomen en worden niet gezien als doelgroep, maar als een persoon met een eigen manier van leren en ervaren. Deelnemers zijn daarom medeverantwoordelijk voor het eigen leerproces en maken op dat gebied eigen keuzes (al of niet met ondersteuning).

Het is belangrijk dat cursussen voor mensen met een beperking plaatsvinden op een moment dat er ook reguliere cursussen zijn (volwaardig burger zijn, temidden van anderen). Waar mogelijk nemen mensen met beperkingen gewoon deel aan reguliere cursussen.

Randvoorwaarden

Startsituatie:

Een voorgesprek wordt door de meeste docenten op prijs gesteld, indien het niet wordt gezien als een intake met bepaalde criteria. Voorkennis kan behulpzaam bij het leren kennen van deelnemers (verwachtingen, persoonlijke situaties). Dit kan leiden tot een beter cursusaanbod, maar ook tot bevooroordeeldheid van een docent.

Persoonlijk Ontwikkelingsplan (POP) deelnemer:

In een POP kunnen (leer)doelen van een deelnemer helder en concreet worden gemaakt en de deelnemer ervaart eigenwaarde door zelfverantwoordelijkheid op zich te nemen. Er is echter een spanningsveld tussen het serieus nemen van deelnemers en het verstandelijk vermogen van iemand met een verstandelijke beperking. Daarom is het nog een vraag welke vorm een dergelijk ontwikkelplan zou moeten krijgen. In elk geval is het wenselijk dat een deelnemer intrinsiek gemotiveerd is of raakt als hij deelneemt aan een cursus.

Lesopzet:

De geïnterviewde docenten zijn niet bekend met beschikbaar lesmateriaal voor mensen met beperkingen. Hoewel ondersteuning door middel van richtlijnen, competentieprofielen of lesopzetten ter inspiratie welkom zijn, willen de docenten hun eigen cursus vorm kunnen geven. De cursusopzet zou binnen iedere discipline gebruikt kunnen worden. Het gebruik van multidisciplinaire kunstvormen kan meerwaarde opleveren.

De basisstructuur van een les is hetzelfde als van een reguliere les. Anders is, dat er meer aandacht moet worden besteed aan de structuur. Docenten moeten dingen concreet aangeven en vaardigheden meer stapsgewijs aanleren. De lesinhoud hangt af van de beperking(en) van de deelnemers. Het lesmateriaal moet in elk geval binnen de mogelijkheden en het niveau van functioneren van de deelnemers liggen, maar ook voldoende uitdagend en prikkelend zijn. Vooraf moet bepaald worden wat het doel van een cursus is en welke persoonlijke doelen de deelnemer nastreeft.

Groepsdeelname:

Er kan gewerkt worden in kleine groepen, voor een 'gezond' groepsproces. Het is de vraag of er individueel, of vooral met groepsopdrachten gewerkt moet worden of en combinatie van deze twee.

Het bevorderen van integratie van een persoon met een verstandelijke beperking binnen een reguliere groep kan enerzijds moeizaam verlopen, anderzijds kan dit bijzondere ervaringen opleveren. In een gemengde groep is interesse in elkaar vereist.

Een cursus levert op de langere termijn vaak 'mooie dingen' op. Een mogelijkheid is daarom het aanbieden van cursussen met (door)leerlijnen met een natuurlijk verloop, zodat deelnemers het leerproces kunnen voortzetten.

Ondersteuning:

Ondersteuning van een tweede (vaste) begeleider wordt op prijs gesteld, omdat de docenten behoefte hebben aan tips, aanwijzingen en ruggesteun bij de omgang met deelnemers. Ondersteuning kan worden geboden door iemand met ervaring met mensen met beperkingen. Deze persoon levert een actieve bijdrage aan het groepsproces. Zo ook is het wenselijk dat de begeleider, affiniteit heeft met mensen met beperkingen en bij voorkeur ook met de kunstvorm. De combinatie van kunstvakdocent en (zorg)begeleider, bevordert dat beiden al werkend van elkaar kunnen leren.

Competenties docenten

Kennis en kennisontwikkeling docent:

Docenten stellen het op prijs als zij enige voorkennis hebben over de achtergrond van de individuele deelnemers, mede om beter te kunnen inschatten of aan de verwachtingen van de deelnemer kan worden voldaan. Daarnaast is het wenselijk dat een docent enige algemene kennis heeft van verstandelijke beperkingen en beschikt over een palet van methodes en technieken.

Kennis is deels te vergaren door relevante literatuur te bestuderen en cursussen te volgen, maar het meest waardevol vinden zij het opdoen van praktijkervaring. Praktijkervaring kan gedurende een cursus worden opgedaan. Indien docenten nauwelijks ervaring met mensen met een beperking hebben, kan praktijkervaring het best vooraf worden opgedaand door onder andere werkbezoeken of meelopen bij instellingen die ondersteuning en/of zorg bieden aan mensen met beperkingen.

Kennis en kennisontwikkeling:

- ...kennis over mensen met een beperking (gedrag, pathologie)
- ...kennis over niveau's van functioneren (zintuiglijk/sensopatisch, lichamenlijk)
- ...kennis over totale communicatie (non- en verbale communicatie)
- ...kennis over leren van mensen met beperkingen (leerstijlen, leerbelemmeringen)

Houding/ gedrag docent

- ...intrinsiek gemotiveerd zijn
- ...beschikken over improvisatievermogen en flexibiliteit
- ...beschikken over inlevings-/ invoelingsvermogen

- ...geduldig zijn
- ...rust uitstralen en de tijd nemen voor deelnemers
- ...zijn eigen grenzen aanvoelen en aangeven
- ...creatief zijn
- ...inzetten van intuïtief vermogen/ intuïtie gebruiken
- ...subtiel en voorzichtig kunnen zijn en kunnen omgaan met faalangst
- ...niet stigmatiseren

Vaardigheden docent

- ...procesgericht werken;
- ...groeps- en deelnemergericht werken;
- ...een deelnemer medeverantwoordelijkheid maken voor het eigen leerproces;
- ...mogelijkheden in beperkingen vinden;
- ...de creativiteit van deelnemers stimuleren;
- ...gestructureerde lessen aanbieden
- ...structuur in lessen aanbieden (intrinsiek/houvast).

Tot slot

In bijlage 5 is een stappenplan aangegeven waar in een korte handleiding de aanpak is beschreven. Met name is deze bijlage toegevoegd om eventueel andere Centra een indruk te geven hoe een onderzoek in de praktijk op te zetten.

5. Conclusies

In onderstaande conclusies staat beschreven, wat de uitkomsten van deze praktijkstudie concreet betekenen voor de deelnemer (vanuit het perspectief van de docent), voor de docent (of professional) en voor de organisatie.

Betekenis vakervaring en ervaring met de doelgroep

- Deelnemer:

Mensen met een beperking kunnen, indien er sprake is van cursusaanbod vanuit de Lindenberg, les krijgen van professionele kunstdocenten met ervaring met mensen met een beperking.

- Docent:

Intrinsieke motivatie om met mensen met beperkingen te werken, is bij docenten aanwezig.

Een docent kan, indien de organisatie hiervoor mogelijkheden schept, participeren in een team van collega's uit verschillende disciplines.

- Organisatie:

De organisatie kan gebruik maken van docenten met ervaring met mensen met een beperking.

Betekenis inclusie

- Deelnemer:

Mensen met een beperking hebben recht op deelname aan cursusaanbod op de Lindenberg.

Mensen met een beperking moeten medeverantwoordelijk kunnen zijn voor het eigen leerproces en zoveel mogelijk eigen keuzes kunnen maken.

- Docent:

Docenten missen integraal en doorlopend cursusaanbod voor de doelgroep en bijbehorende ondersteuning en investeringen vanuit de organisatie.

Docenten richten zich op de mogelijkheden van iedere individuele deelnemer, met ieder een eigen manier van leren.

- Organisatie:

Uit de missie educatie van de Lindenberg, spreekt de verwachting dat de Lindenberg in de toekomst gaat investeren in onderwijs aan mensen met een verstandelijke beperking. Lindenberg ontwikkelt aan de hand van de aangereikte competenties en tips van docenten een infrastructuur voor leren en werken zodat het aanbod integraal onderdeel kan worden van het totale Lindenberg aanbod.

Cursussen voor mensen met een beperking vinden plaats op een moment dat er ook reguliere cursussen zijn. Waar mogelijk nemen mensen met beperkingen gewoon deel aan reguliere cursussen.

Betekenis randvoorwaarde startsituatie

- Deelnemer:

Achtergrondinformatie over de deelnemer kan leiden tot een betere aansluiting van de cursus op de deelnemer, maar kan ook onbevooroordeeldheid over de deelnemer beperken.

- Docent:

Docenten hebben behoefte aan informatie vooraf over verwachtingen, persoonlijke informatie, gedrag en eventuele fysieke beperkingen van deelnemers. Een voorgesprek is een mogelijkheid om deze informatie te vergaren.

- Organisatie:

De organisatie dient facilitaire randvoorwaarden te scheppen, zoals als toegankelijkheid, een grote lesruimte, rolstoeltoilet, EHBO.

De organisatie dient mogelijkheden te bieden om contacten te onderhouden met (zorg)instellingen (actieve netwerken creëren tussen en met partners, c.q. docenten en begeleiders).

Betekenis randvoorwaarde Persoonlijk Ontwikkelingsplan (POP) deelnemer

- **Deelnemer:**

De deelnemer dient intrinsiek gemotiveerd te zijn.

De deelnemer dient betrokken te zijn bij de eigen leerlijn/ontwikkeling en legt dit vast in een POP. Het POP is zijn eigendom.

- **Docent:**

De docent ondersteunt de deelnemer in zijn ontwikkeling, onafhankelijk van de vorm van het persoonlijk ontwikkelingsplan.

- **Organisatie:**

De organisatie dient voorwaarden te scheppen om POP varianten te ontwikkelen en daar ervaring in op te doen.

Betekenis randvoorwaarde lesopzet

- **Deelnemer:**

De deelnemer is gebaat bij duidelijke structuur in de les. Structuur bieden heeft te maken met afbakening, duidelijkheid, kleinschaligheid, juiste introductie.

De deelnemer is gebaat bij uitdagende en prikkelende lessen, in overeenstemming met de mogelijkheden van de deelnemer en appellerend aan zintuiglijke niveaus.

De deelnemer is gebaat bij een aangepast lestempo met veel afwisseling en pauzes binnen de cursus.

- **Docent:**

De docent heeft behoefte aan ondersteuning d.m.v. richtlijnen, competentieprofielen of lesopzetten ter inspiratie.

De docent heeft behoefte aan onderlinge samenwerking met collega's uit meerdere disciplines.

De docent wil vorm kunnen geven aan de eigen cursus.

- **Organisatie:**

De organisatie dient mogelijkheden te bieden aan docenten voor werkbezoeken, stages en meeloopdagen bij mensen/instellingen die werken met de doelgroep om ervaring op te doen.

De organisatie dient cursussen voor de doelgroep op te nemen in het programma-aanbod, eventueel multidisciplinair.

De organisatie dient continuïteit te bieden in de vorm van een doorlopende leerlijn in het cursusaanbod.

Betekenis randvoorwaarde groepsdeelname

- **Deelnemer:**

Deelname aan een groep mag niet beperkend zijn voor het groepsproces.

De deelnemer dient intrinsiek gemotiveerd te zijn om deel te nemen aan een groeps cursus.

- **Docent:**

De docent draagt verantwoordelijkheid voor het groepsproces met oog voor de individuele deelnemer. Afhankelijk van de deelnemers worden de lessen in meer of mindere mate afgestemd op de groep en/of de individuele deelnemer.

- **Organisatie:**

De organisatie dient mogelijkheden te bieden cursussen op te zetten met een klein aantal deelnemers.

De organisatie dient langlopende cursussen aan te bieden met een natuurlijk verloop van deelnemers.

Betekenis randvoorwaarde ondersteuning

- **Deelnemer:**

De deelnemer zal zich veiliger voelen en zich daardoor beter ontwikkelen, wanneer er sprake is van voldoende ondersteuning.

- **Docent:**

De docent heeft behoefte aan ondersteuning in de vorm van een tweede (vaste) begeleider op de groep met ervaring en affiniteit met mensen met een beperking.

De docent heeft behoefte aan ondersteuning in de vorm van tips en aanwijzingen met betrekking tot de omgang met deelnemers.

De docent heeft behoefte aan ondersteuning bij organisatorische en praktische zaken.

De docent heeft behoefte aan ondersteuning bij het onderhouden van contact met de woonomgeving van deelnemers.

De docent heeft behoefte aan ondersteuning bij het formuleren van cursusinhoud.

- **Organisatie:**

De organisatie dient randvoorwaarden te creëren waardoor deelnemer en docent zich voldoende ondersteund voelen.

Betekenis kennis en kennisontwikkeling docent

- **Deelnemer:**

De deelnemer is gebaat bij een docent die in staat is op eenvoudige wijze kennis en kunde over te dragen naar de deelnemer.

- **Docent:**

De docent leert het meest uit de praktijk en heeft bij geringe ervaring behoefte aan het meelopen met ervaringsdeskundigen uit de zorginstellingen, van scholen voor speciaal onderwijs en/of uit het kunstonderwijs.

De docent heeft in mindere mate behoefte aan theoretische bijscholing als achtergrondinformatie van ziektebeelden en het opzetten van een lesplan.

- **Organisatie:**

De organisatie dient randvoorwaarden te scheppen om de ontwikkeling van de docent te garanderen in de vorm van bijscholing en stages.

Betekenis houding en vaardigheden docent

- **Deelnemer:**

De deelnemer is gebaat bij een docent die op vaardigheidsniveau snel en adequaat kan inspelen op wisselende situaties (gedrag, opnieuw aandacht centreren).

- **Docent:**

De docent moet kunnen en willen voldoen aan bepaalde houdingsaspecten en vaardigheden, die benodigd zijn om succesvol met mensen met een beperking te kunnen werken.

- **Organisatie:**

De organisatie moet toezien op het definiëren en waarborgen van houdingsaspecten en vaardigheden van docenten, die benodigd zijn om succesvol met de doelgroep te kunnen werken. Docenten kunnen eventueel een proeve van bekwaamheid afleggen om er zeker van te zijn dat zij de juiste les en ondersteuning aanbieden aan mensen met een beperking.

6. Aanbevelingen en restvragen

De opbrengsten uit deze praktijkstudie bieden aanleiding om een aantal aanbevelingen aan te dragen voor de Lindenberg. Daarnaast zijn er een aantal bespreekpunten naar boven gekomen, waarop nog geen eenduidig antwoord kon worden gegeven tijdens deze praktijkstudie. Deze vragen bieden ruimte voor nader onderzoek of overleg tussen de Lindenberg, de docenten en externe organisaties.

6.1 Aanbevelingen voor de organisatie

- Aanbevolen wordt: werken aan integraal cursusaanbod voor mensen met een verstandelijke beperking. Hoewel diverse docenten gemotiveerd zijn om hieraan bij te dragen is ondersteuning van de organisatie vereist. Met name om de kwaliteit van het cursusaanbod te kunnen borgen.

Aanbevolen wordt: binnen de Lindenberg een team samenstellen van geïnteresseerde docenten uit diverse kunst disciplines, zowel met als zonder ervaring met mensen met een beperking. Dit team kan in eerste instantie fungeren als startgroep om cursussen op te zetten. Wanneer er eenmaal sprake is van cursusaanbod, kan dit team doorgaan in een intervisiegroep en reflecteren op kennis en opgedane ervaringen. Het vastleggen van deze ervaringen is gewenst om zo tot nieuwe gestandaardiseerde kennis te komen en wel zodanig dat deze kennis voor hergebruik geschikt is op de werkplek.

- Aanbevolen wordt: als organisatie intensieve contacten op te bouwen en/of te onderhouden met instellingen die werken met mensen met een beperking en samenwerking tot stand te brengen en/of uit te breiden. Er ligt vooral een behoefte aan samenwerking op het gebied van werkbezoeken, stages en meeloopdagen ten behoeve van het opdoen van ervaring. Daarnaast hebben de docenten van de Lindenberg een duidelijke behoefte aan samenwerking met en ondersteuning van professionals met ervaring met mensen met een beperking. Het creëren van 'win-win' situaties werkt doorgaans het beste, immers de Lindenberg heeft zelf ook veel te bieden voor begeleiders (organisaties) uit andere sectoren.
- Aanbevolen wordt: als organisatie te zorgen voor professionele ondersteuning van docenten bij het opstellen van een cursus voor mensen met beperkingen. Aangezien docenten bij voorkeur zelf vorm geven aan hun cursussen, gaat het vooral om het aanleveren van handvatten, zoals richtlijnen, competentieprofielen of lesopzetten ter inspiratie. Als aanzet, kunnen de competenties in dit onderzoeksverslag hiertoe benut worden.
- Aanbevolen wordt: de cursussen voor mensen met een beperking gelijktijdig met de reguliere cursussen te laten plaatsvinden, zodat er geen onderscheid ontstaat tussen mensen met en zonder beperking binnen het gebouw van de Lindenberg. Daarnaast moet worden geïnventariseerd of het gebouw voldoende faciliteiten biedt om probleemloos les te kunnen geven.

6.2 Bespreekpunten en restvragen

Startsituatie en achtergrondinformatie

Hoewel de docenten behoefte hebben aan achtergrondinformatie over de deelnemers, is nog onduidelijk op welke wijze deze informatie verkregen kan worden. Mogelijkheden zijn: een kennismakingsgesprek voor aanvang van de cursus of een gemeenschappelijke kennismakingsles of beide. In elk geval dient de term 'intake' vermeden te worden. Deze term heeft de schijn van een toelating en dit is niet aan de orde. Uitgangspunt is dat alle mensen met een beperking kunnen deelnemen.

De voor- en nadelen van achtergrondinformatie dienen tegen elkaar te worden afgewogen. Het gaat dan voornamelijk om de tegenstelling: het bevorderen van een goede aansluiting van de cursus op de deelnemers, versus het ontstaan van bevooroordeeldheid over de deelnemers.

Lessituatie

Er bestaat nog onduidelijkheid over de meest geschikte lessituatie. Er kan individueel gewerkt worden met aandacht voor de groep. Een andere mogelijkheid is om met groepsopdrachten te werken, met aandacht voor het persoonlijke leerproces. Beide vormen vragen specifieke bekwaamheid van de

docent. Dit punt biedt aanleiding voor gesprek met de docenten van de Lindenberg en advies/ervaring van derden (ervaringsdeskundigen) kan ondersteuning bieden voor keuzes en aanpak.

Leerlijnen

De ontwikkelijn van de deelnemers kan op velerlei manieren vorm krijgen. De meest geschikte vorm voor het in beeld brengen en het volgen van de ontwikkeling van de deelnemer is een onderwerp dat besproken kan worden. In elk geval is het belangrijk dat het leervermogen van de deelnemer actief wordt aangesproken en dat hij betrokken is bij zijn ontwikkeling. Vaststaat dat (door)leerlijnen van nut kunnen zijn om daadwerkelijk tot verdere kunstontplooiing te komen. Door een spanningsveld tussen het serieus nemen van deelnemers en het verstandelijk vermogen van iemand met een verstandelijke beperking ligt er de vraag welke typen persoonlijk ontwikkelplan gebruikt kunnen worden. Binnen het (speciaal) onderwijs en ook daarbuiten zijn inmiddels tal van bruikbare voorbeelden en zijn volop ervaringsgegevens beschikbaar over het gebruik van POP's.

7. Slotwoord

De eindpublicatie van Kunst Inclusief bestaat uit vier leerproducten: 1) een verhalenbundel van deelnemers; 2) een DVD met reflecties tussen deelnemers en kunstbegeleiders; 3) er is een dialoogspeel met competentiekaarten waarmee de deelnemer en kunstbegeleider beiden hun voordeel kunnen doen; 4) en er is een publicatie waarin het project Kunst Inclusief al zijn opbrengsten beschrijft. U kunt in de eindpublicatie tal van inhoudelijke verbindingen terugvinden die in deze praktijkstudie aan de orde zijn gesteld (narratief werken, instructief en actief leren, samenwerken met partners, visies op kunst en participeren in de kunst, beeldende foto's van situaties van deelnemers die kunst beoefenen en foto's van schilderijen, kunstwerken, etc.).

Deze praktijkstudie illustreert met verhalen (quotes) de betekenis die docenten geven aan het werken met mensen met beperkingen. Uit de verhalen reiken docenten ideeën en tips aan om mensen in te sluiten, hen op weg te helpen, hoe het beste naar boven te halen, kansen creëren met te weten dat dit steeds extra ondersteuning vraagt. Daarnaast bleek het belangrijk dat mensen met een beperking zich binnen de Lindenberg geaccepteerd kunnen voelen door docenten en medeleerlingen en wordt ook meermalen aangegeven vooral cursussen gelijktijdig aan te bieden en er kans is voor ontmoeting.

Vanzelfsprekend is er nog veel te doen als het gaat om samenwerking met partners in de regio's omdat veel mensen met een beperking zorg afnemen bij een aanbieder, die soms ook een eigen aanbod heeft (vrijtijdsbesteding, dagbesteding, therapie, etc.). Tegelijkertijd herkennen we steeds meer de trend van 'zo gewoon mogelijk' en worden professionele taken verlegd naar reguliere instanties. Inclusief kunstonderwijs vraagt om financiering die opgebracht moet worden, deels door de deelnemers zelf en met behulp van subsidies (en giften). Het is dan ook voor de handliggend dat samenwerking wordt gezocht met scholen, ouders, zorginstellingen, regionale expertisecentra, particuliere initiatieven om inclusief kunstonderwijs echt van de grond te krijgen. De ene regio is hiermee al verder dan de andere. Het is dan ook aan de orde om partners te polsen naar hun bereidheid om inclusief kunstonderwijs een kans te geven. De veranderingsslag maakt onderdeel uit van een langlopend hervormingsproces binnen de Nederlandse samenleving; het ontwikkelen van volwaardig burgerschap voor mensen met beperkingen. (Gehandicaptenraad, 1992) Dit is een complexe opdracht vandaar dat we samen met partners naar duurzame aanpakken die werkbaar, houdbaar en betaalbaar zijn.

Wij hopen dat we met deze praktijkstudie inzicht hebben gegeven in het draagvlak van de docenten, de competenties die zij denken nodig te hebben en de voorwaarden die zij van belang vinden om kwalitatief kunstaanbod voor mensen met een beperking aan te bieden. Graag maken docenten gebruik van de expertise van professionals die werken in de zorg voor mensen met een beperking.

We stellen voor de opbrengsten te gebruiken voor een programma van eisen, waarin de noodzakelijke stappen worden beschreven om tot een effectief vervolg te komen.

Docenten verstaan hun kunstvak en voelen zich steeds meer uitgedaagd om met mensen met beperkingen Kunst te maken met een met een grote K. Wij zijn benieuwd naar het vervolg.....

Pauline Gesink, onderzoeker/in opdracht van HAN
Harriët Sparrenboom, projectleider de Lindenberg
14 oktober 2010.

Literatuur en overige bronvermeldingen

Biene van, M., (2005). *Wederkerig leren. Onderzoek naar georganiseerde leerondersteuning voor mensen met een verstandelijke beperking en professionals*. Delft: Eburon.

Biene van, M., Basten, F., e.a. (2008). *De standaardvraag voorbij. Narratief onderzoek naar vraagpatronen*. Arnhem: HAN Marketing, Communicatie en Voorlichting.

Boekaerts, M., Simons, R-J. (1995). *Leren en instructie. Psychologie van de leerling en het leerproces*. Assen: Van Gorcum.

Bolhuis, S. (2005). *Leren en veranderen bij volwassenen. Een nieuwe benadering*. Bussum: Coutinho.

Gehandicaptenraad (1992), JOPLA (het platform van gehandicapte jongeren) en Independent Living Nederland, *Gelijke behandeling een plicht! Verhalen van mensen die worden gediscrimineerd wegens hun handicap*. Utrecht; Gehandicaptenraad.

Haaster van, H., Wijnen van, A. (2005). *Ervaringskennis werkt. De inzet van ervaringskennis van mensen met een functiebeperking of chronische aandoening bij de ontwikkeling van instrumenten voor arbeidsparticipatie*. Harmelen: VersieGroep.

Kröber, H. (2008). *Gehandicaptenzorg, inclusie en organiseren*. Rotterdam: De Nieuwe Grafische.

Klinkhorst, G. (2010). Didactische ontwerpregels voor reflectieonderwijs. *Tijdschrift Onderwijs Innovatie*, nr. 1 – maart 2010. Open Universiteit Nederland. Den Haag, OBT bv.

Korthagen, F., Koster, B., Melief, K., Tigchelaar, A. (2003) *Docenten leren reflecteren. Systematische reflectie in opleiding en begeleiding van leraren*. Soest: Nelissen.

Leest van, S. (2006). *Maak je eigen POP + CD-ROM. Kom in beweging en verleg je grenzen*. Den Haag: Academic Service.

Poiesz, T. (1999). *Gedragmanagement Waarom mensen zich (niet) gedragen*. Wormer: Inmerc bv.

(Robson, C. (2002). *Real World Research. A source for social scientists and practitioner-researchers*. Malden (MA): Blackwell Publishing)

Overige bronvermeldingen:

DVD: 'De standaardvraag voorbij' (2008):

<http://www.han.nl/start/graduate-school/onderzoek/lectoraten-kenniskringen/alle-lectoren/>

Website Kunst Inclusief:

<http://www.kunstinclusief.nl/nl-NL/Organisatie/Ontwikkelwerkplaatsen>

Bijlage 1 E-mail uitnodiging docenten Lindenberg

Beste docenten,

Graag informeer ik jullie over het project "Kunst Inclusief".

Kunst Inclusief is een landelijk project om de mogelijkheden voor kunstontwikkeling te onderzoeken en vorm te geven voor mensen met een **verstandelijke beperking of een psychiatrische achtergrond**. Er zijn drie deelprojecten in Nederland waarvan Projectgroep Nijmegen e.o. als doel heeft hoe en met welke middelen het lerend vermogen van deelnemers en docenten ontwikkeld kan worden.

Op verschillende instellingen voor amateurkunst worden al cursussen aangeboden voor mensen met een verstandelijke beperking. De Lindenberg doet dit nog niet. Wel zijn er in onze omgeving verschillende initiatieven vanuit de zorginstellingen zelf op vooral het terrein van beeldende kunst en muziek. De behoefte is er zeker, ik heb al verschillende gesprekken gevoerd met mensen van Pluryn en van de Driestroom. En steeds krijg ik te horen dat men heel graag meer integratie met mensen buiten de zorginstellingen zou willen.

Er zullen zeker mensen zijn die al enige ervaring hebben met deze - voor de Lindenberg - nieuwe doelgroep. Veel lesmateriaal is er nog niet, dus het zal veelal op gevoel en met eigen ontwikkeld materiaal zijn gegeven.

Doel van het project is o.a. handvatten te ontwikkelen voor docenten om mensen met een verstandelijke beperking goed te kunnen begeleiden.

Aan mij is de opdracht te inventariseren wie van onze docenten geïnteresseerd is in een oriënterend onderzoek - in de vorm van een interview - naar de gewenste competenties van kunstdocenten die met verstandelijk gehandicapten willen werken.

Je hoeft zelf geen ervaring te hebben met het werken met de doelgroep en je hoeft ook nog niet zeker te weten of je met verstandelijk beperkte mensen wilt/kunt werken.

Wil je meer weten of heb je interesse....

Stuur mij even een mailtje [x](#) of bel me: x

Bijlage 2

E-mail definitieve uitnodiging interviews

Hierbij het rooster van de interviews. Ik heb met jullie wensen rekening gehouden en dit is wat de combinaties zijn geworden:

Woensdag 10 februari 9.30-11.00	docent muziek
Donderdag 11 februari 11.30-13.00	docent beeldend en docent beeldend
Woensdag 24 februari 9.30-11.00	docent beeldend, docent computer en docent fotografie
Woensdag 24 februari 11.30-13.00	docent theater en docent musical
Donderdag 25 februari 9.30-11.00	docent beeldend en docent beeldend
Donderdag 25 februari 11.30-13.00	docent muziek en docent muziek

De doelstelling van de interviews is dat we in beeld krijgen:

- over welke competenties een docent zou moeten beschikken wanneer hij/zij les geeft aan mensen met een verstandelijke beperking of psychiatrische achtergrond;
- op welke wijze essentiële ontbrekende competenties alsnog zouden kunnen worden verworven;
- welke ervaring met (lesgeven aan) mensen met een verstandelijk beperking of psychiatrische achtergrond reeds aanwezig is bij docenten van de Lindenberg.

Nogmaals, je hoeft over bovenstaande zaken geen pasklare antwoorden te hebben. Het leuke is juist om al pratende op het een en ander te komen. Het gaat er ook niet om in dit stadium al te kiezen of je wel of niet met deze doelgroep zou willen werken.

Bijlage 3 Interviewguide

1. Kun je iets vertellen over je ervaring met de doelgroep (mensen met een verstandelijke beperking)?
2. Zou je in de toekomst met deze doelgroep willen werken als de mogelijkheden zich voordoen op de Lindenberg?
3. Wat is je idee over (on)geschiktheid van docenten om met deze doelgroep te werken? Met andere woorden: wat maakt een docent geschikt? (competenties)
4. Over welke karaktereigenschappen dient een docent te beschikken om met mensen met een verstandelijke beperking te kunnen werken? Zijn deze aan te leren?
5. Wat zijn belangrijke vaardigheden van een docent als het gaat om gespreksvoering?
6. Wat zijn belangrijke vaardigheden van een docent als het gaat om sfeer?
7. Kun je iets vertellen over doelstellingen ten aanzien van het leerproces, zowel gezien vanuit de docent als vanuit de leerling?
8. Wat weet je over verschillende niveaus van leerlingen met een verstandelijke beperking?
9. Wat kun je zeggen over motivatie van leerlingen?
10. Kun je iets vertellen over het aspect keuzes maken door de leerling?
11. Wanneer is een cursist (on)geschikt om aan een cursus deel te nemen? (Denk aan: lichamelijk/ gesprekstechnisch/ sociaal gedrag/ niveau.)
12. Kun je iets vertellen over de vorm en inhoud van de lessen? In hoeverre zou dit kunnen afwijken van reguliere lessen?
13. Op welk vlak (vaardigheden, houding/ gedrag) zou jij graag bijgeschoold willen worden als je met deze doelgroep werkt of zou willen werken?
14. Hoe heb je kennis over lesmethodes verkregen? Valt hier nog wat te halen voor je?

Bijlage 4

Definitieve labelset

Professionals

Vakerv	Vakervaring Vakgerichte kennis en ervaring van docenten zoals opleiding en werkervaring.
Erv	Ervaringskennis Doelgroepgerichte kennis en ervaring van docenten zoals opleiding en werkervaring.
Incl	Inclusie Aansluiten bij inclusie (=iedereen heeft in meer of mindere mate beperkingen in het functioneren en heeft dus ook dezelfde rechten en plichten).
Comp	Competenties Benodigde competenties en vaardigheden van professionals.
Kar	Karaktereigenschappen Aannemen van personeel op basis van karaktereigenschappen (zoals inlevingsvermogen, nieuwsgierigheid, geduld).
POP P	Persoonlijk Ontwikkelingsplan Professional Leerproces begeleiden van de professional.
Maat	Maatwerk leveren Gericht op de individuele deelnemer.
Les	Lesopzet Inventariseren vorm en inhoud van les.

Organisatie

Rand	Randvoorwaarden Randvoorwaarden voor lesgeven.
Start	Startsituatie Inventariseren startsituatie van deelnemer.

Deelnemer

Crea	Creativiteit Ontwikkelen van de creativiteit van de deelnemer.
POP D	Persoonlijk Ontwikkelingsplan Deelnemer Leerproces begeleiden van de deelnemer.
Keu	Keuzes Deelnemers maken eigen keuzes.
Groe	Groep Deelnemen in een groep.

Bijlage 5

Handleiding praktijkstudie in 7 stappen

Stap 1 Formuleer de centrale vragen	Opbrengst stap 1: Over welke competenties moet een docent beschikken wanneer hij les geeft aan mensen met een verstandelijke beperking of psychiatrische achtergrond? <ul style="list-style-type: none">- Op welke wijze kunnen essentiële ontbrekende competenties alsnog worden verworven?- Welke ervaring met (lesgeven aan) mensen met een verstandelijk beperking of psychiatrische achtergrond is reeds aanwezig bij docenten van de Lindenberg?	Aandachtspunten: Overleg met management en docenten over visie, waarden en overtuigingen die de Lindenberg dienen (draagvlakverbreding). TIP!!! Maak concreet wat jullie willen weten en waarom.
Stap 2 Van vraag naar methode	Opbrengst stap 2: <ul style="list-style-type: none">- Methode: we werken met de narratieve werkwijze. De verhalen van de docenten zijn leidend voor het verzamelen van aanwezige competenties en ervaringskennis .- Dataverzameling: we werken met verhalen van docenten, en gebruiken de open interview methode- We maken gebruik van een bestaand analyse-instrument: 'De standaardvraag voorbij'	Aandachtspunten: Narratieve werkwijze is het werken met verhalen . Respondenten worden uitgenodigd hun verhaal te vertellen. Soms zonder richtinggevende vragen van de interviewer, soms met een richtinggevende vraag (semi-gestructureerd) . We verdiepen ons in het leren werken met narratieven. Een narratief is een tekstfragment met een begin en een plot TIPS!!! Maak gebruik van de 'strategie-van-onder-op' (docenten doen hun verhaal). Leg de opbrengsten (de verzamelde ervaringskennis, suggesties en voorstellen) voor aan het management. Zie originele rapportage voor analyse instrument via website Kunst Inclusief (DVD 'Standaardvraag voorbij' - HAN)
Stap 3 Van methode naar gegevens verzameling: voorbereiding	Opbrengst stap 3: <ul style="list-style-type: none">- Er is een uitnodigingsbrief opgesteld.- Er is bepaald is wie worden uitgenodigd: 16 docenten. Respons: 13, deze worden geïnterviewd.- Er is besproken hoe veelzijdige informatie kan worden verzameld: alle gesprekken worden opgenomen op een voice recorder, er worden veldnotities (ter plaatse meeschrijven) en enkele transcripties gemaakt (woordelijk uitschrijven van teksten).- De interviewgide is gemaakt- Het analyse-instrument wordt ingericht met labels. Er is opname apparatuur aanwezig (voice recorders).	Aandachtspunten: De docenten ontvangen een uitnodigingsbrief met data en uitleg van de praktijkstudie TIP!!! Leg de interviewgide ter toetsing voor aan het management en een of twee aantal docenten (draagvlakverbreding).

Stap 4 Van methode naar gegevensverzameling: uitvoering	Opbrengst stap 4: <ul style="list-style-type: none"> - Er zijn 13 interviews uitgevoerd. - Tussentijds wordt de interviewgide bijgesteld. 	Aandachtspunten: De docenten ontvangen een uitnodigingsbrief met data en uitleg van de praktijkstudie TIP!!!Soms voldoen bepaalde interviewvragen uiteindelijk niet helemaal. Tussentijdsoverleg heirover is raadzaam. Interviewvragen kunnen bijgesteld worden. De interviews die al zijn gehouden, blijven bruikbaar.
Stap 5 Van verzameling naar bewerking	Opbrengst stap 5: <ul style="list-style-type: none"> - Alle gegevens zijn binnen (opnames/ veldnotities). - Onderzoekers werken de teksten uit (transcriberen). - Onderzoekers lezen de uitgewerkte teksten (data) en brengen de tekstfragmenten over naar het analyse-instrument en coderen tekstfragment (op de labels). - Zij coderen elkaars fragmenten t.b.v validering en hebben gesprek over de verschillen en maken keuzes voor de uiteindelijke codering. kijken onafhankelijk van elkaars coderingen - De labels zijn afgeleid van de interviewgide. - Ieder label heeft een eigen betekenis. - Er zijn in deze praktijkstudie geen nieuwe labels toegevoegd 	Aandachtspunten: Valideren (de betrouwbaarheid borgen) kan door elkaars coderingen na te kijken. Dit kan onafhankelijk (dus opnieuw coderen, is het meest betrouwbaar, maar arbeidsintensief) of gebruikmaken van wat al is gecodeerd en dit bekijken. TIP!!! Soms kunnen bepaalde tekstfragmenten niet gecodeerd worden op de al geselecteerde labels, we voegen dan één of meerdere nieuwe labels toe. Maak valideren van coderingen tot een belangrijk moment, omdat onderzoekers in de gelegenheid zijn te zoeken naar nieuwe betekenissen/bedoelingen
Stap 6 Van bewerking naar patronen	Opbrengst stap 6: <ul style="list-style-type: none"> - De onderzoekers bespreken de inzichten en zoeken naar patronen in de aangereikte en de ervaringskennis. - De competenties zijn uitgeschreven. - De ervaringskennis is uitgeschreven. - De opbrengsten zijn uitgeschreven in een rapportage met ter illustratie fragmenten van verhalen, interpretaties van de onderzoekers. Er worden theoretische toelichtingen en aanbevelingen aangedragen en bespreekpunten met restvragen zijn geformuleerd 	Aandachtspunten: In een praktijkstudie is het wenselijk dat bepaalde uitspraken/verhalen worden verrijkt met theoretische beschouwingen of toelichtingen. Dit maakt dat de rapportage meer inhoud/volume krijgt en docenten kunnen bij het lezen nog meer onderbouwing ervaren over hun eigen ziens- en zegswijzen. TIP!!! Zie rapportage 'Kunst doceren Inclusief', via website Kunst Inclusief.
Stap7 Van opbrengsten naar vervolg	Opbrengst stap 7: <ul style="list-style-type: none"> - Opbrengsten zijn besproken met management en docenten (in ieder geval de geïnterviewde docenten). 	Aandachtspunten: Kies voor een transdisciplinaire aanpak. Transdisciplinair wil in dit geval zeggen dat de rapportage besproken wordt vanuit een

project	- De rapportage wordt ter goedkeuring voorgelegd aan bestuur/management.	samenlevingsopdracht in plaats van sec een Lindenberg opdracht, immers bijdragen aan volwaardig burgerschap van mensen met beperkingen is geen vrijblijvendheid, maar een opdracht aan ons allen. TIP!!! Bespreek de opbrengsten integraal met docenten en management, omdat het hun opbrengsten (strategie-van-onder-op).
---------	--	--

Bijlage 6

Het codeerinstrument

T50		1e les kennismaken, aftasten; kleur kiezen; per deelnemer kleur noteren met motivatie; clientgericht																	
A	B	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	
			Prof	Pro	Prof	Prof	Prof	Prof	Pro	Pro	Org	Org	De	De	De	De			
			Vakerv	Eiv	Incl	Comp	Kar	POP	Maat	Les	Rand	Start	Ontwikkel	POP	Keu	Gro			
			Val	Enva	Aansl	Corr	Aanna	PLee	Leve	Lesop	Rand	Start	Ontwikkel	POP	Keu	Gro			
																		samenvatting	
45	Ki5	En wat ook mijn ervaring is... Voorbeelden. Laat ze maar reageren op expressionisme, op primaire beelden. [En wat bedoel je dan met voorbeelden? Gewoon plaatjes? Foto's?] Kunstvoorbeelden. Je kan vaak aan de lach zien of het mooi is, of eng of ... [Je zegt van laat ze maar reageren. Hoe dan?] Eerst laten zien en dan kijken hoe er op gereageerd wordt. Maar wel reageren op... Je ziet ook vaak of iets prettig is of niet. Daar zou je dan weer op in kunnen haken. Oké, als jij felle kleuren prettig vindt, dan ga je daar maar mee aan de gang. En op het moment dat je zegt: doe er zwart bij; dan merk je dat het veeleend wordt dan voor hem. Dat zwart, of dat donkerblauw. En zo nauw kan het zijn. En daar moet je op in spelen. De een die zegt: ik wil graag intensieve kleuren; en de ander die zegt: ik kan daar niets mee want daar word ik zelf depressief. Maar eigenlijk vind ik, je moet heel goed kunnen kijken. En mijn ervaring is: er zijn er geen twee hetzelfde. Ze zeggen wel: het is een doelgroep; maar dat is niet waar.								1	1								Er zijn geen twee deelnemers hetzelfde (eigenlijk best
46	Ki1	[Stel dat je nou een cursus zou gaan opzetten, hè? Een cursus met mensen met een verstandelijke beperking. Ga je dan als les met iedereen hetzelfde doen? Hoe ga je dat doen?] Gaat het over hoog niveau? Laag niveau? [Hoog. Niet echt heel laag. Nee. Dat vind ik altijd heel moeilijk om een niveau te zeggen.] Ja, dat is ook raar. Want ik had altijd... Mijn cliënten waren heel slim, maar dat was dan laag niveau. Ha, ha. [Ja, dat is een andere slimheid.] Ja, ja. [Ja, precies.]									1								Niveau is lastig te bestempelen.
47	Ki5	[Maar hoe ga je dan beginnen? Ik bedoel. Je hebt iets in je hoofd voordat je zo'n eerste les in gaat?] De eerste les is kennismaken, aftasten. Ik zet dan allerlei kleuren op een rijtje. Ik laat ze dan kiezen en dat schrijf ik dan op. Waarom kiest die dat en die dat? En met die wetenschap iets gaat doen. Je kan niet zeggen: ik schrijf een programmaatje voor de hele																	

Bijlage 7 Negen velden praktijkstudies

Hieronder zijn in negen ‘velden’ de praktijkstudies van Kunst Inclusief samengebracht en in conclusies verwoord. De onderzoeksrapporten van de praktijkstudies kunt u downloaden op www.kunstinclusief.nl Hier vindt u meer specifieke informatie. Deze conclusies zijn geoperationaliseerd in de instrumenten: De Verhalenbundel ‘Verdwalen in verhalen van mensen met speciale wensen’, Het Dialogospel ‘De jacht en het wachten...’ en de DVD ‘Leren van Beelden’.

Hieronder worden vanuit negen ‘velden’, die uit de praktijkstudie Lindenberg zijn geselecteerd, de conclusies weergegeven:

Conclusies van actoren			
1 - Vakervaring en ervaring met mensen met een beperking			
Actor	<i>Praktijkstudie Lindenberg</i> <i>Wat docenten zeggen over eerder opgedane ervaringskennis en te verwerven competenties:</i>	<i>Praktijkstudie Koorenhuis/kennismaking</i> <i>Wat docenten zeggen over verworven kennis en kunde en nieuw te verwerven competenties:</i>	<i>Praktijkstudie Deelnemers</i> <i>Wat deelnemers zeggen over docenten/kunstbegeleiders en ondersteuning bij competentieontwikkeling:</i>
Deelnemer	Mensen met speciale wensen kunnen, indien er een cursusaanbod is vanuit de Lindenberg les krijgen van professionele kunstdocenten met ervaring met mensen met een beperking.	Deelnemers op het Koorenhuis volgen individuele of groepslessen van professionele kunstbegeleiders met ervaring met mensen met een beperking.	Mensen met speciale wensen claimen hun recht op burgerschap. Zij willen niet als doelgroep met de focus op hun handicap benaderd worden, maar mogelijkheden krijgen om, met ondersteuning op maat, inclusief mee te doen als mens.
Kunst- begeleider	Intrinsieke motivatie om met mensen met speciale wensen te werken is aanwezig. Een kunstbegeleider kan, indien de organisatie hiervoor mogelijkheden schept, participeren in een team van collega's uit verschillende disciplines.	Het merendeel van de kunstbegeleiders heeft eerder ervaring met mensen met een beperking opgedaan door opleiding, eerdere baan of nevenactiviteiten. Overige mensen deden hun ervaring op bij het Koorenhuis.	Voelt kwetsbaarheden aan en heeft handleidingen hoe daarmee om te gaan. Een kunstbegeleider kan verschillende soorten begeleiding te bieden en goed de juiste afstand en nabijheid te bepalen.
Organisatie	De organisatie kan gebruik maken van	De organisatie maakt gebruik van	Het is van belang landelijk, provinciaal en regionaal

	docenten met ervaring met mensen met speciale wensen.	kunstbegeleiders met ervaring met mensen met een beperking. En beschikt over een pool van docenten met verschillende opleidingsspecificaties.	beleid te ontwikkelen waardoor mensen met speciale wensen ervaren dat ze ondersteuning krijgen gericht op het ontwikkelen en tonen van hun talenten en mogelijkheden. Zodat ze gezien en gewaardeerd worden voor hun inzet en inbreng met de sociale rollen.
Belangen-beharter		Belangenbehartigers stellen het op prijs als de kunstbegeleider ervaring heeft met mensen met een beperking.	

Conclusies van actoren

2 - Inclusie

Actor	<i>Praktijkstudie Lindenberg</i> <i>Wat docenten zeggen over eerder opgedane ervaringskennis en te verwerven competenties:</i>	<i>Praktijkstudie Koorenhuis/kennismaking</i> <i>Wat docenten zeggen over verworven kennis en kunde en nieuw te verwerven competenties:</i>	<i>Praktijkstudie Deelnemers</i> <i>Wat deelnemers zeggen over docenten/kunstbegeleiders en ondersteuning bij competentieontwikkeling:</i>
Deelnemer	Mensen met speciale wensen hebben recht op deelname aan cursusaanbod op de Lindenberg. Mensen met speciale wensen moeten medeverantwoordelijk kunnen zijn voor het eigen leerproces en zoveel mogelijk eigen keuzes kunnen maken.	Deelnemers volgen cursussen. Het is vanzelfsprekend dat zij zichtbaar zijn op het Koorenhuis. Deelnemers presenteren zichzelf op hun eigen manier en dat wat ze geleerd hebben tijdens de jaarlijkse voorstelling. Ze krijgen erkenning voor hun werk en mogen trots zijn. Deelnemers krijgen zoveel mogelijk regie tijdens de les. Het nemen van eigen initiatief wordt gestimuleerd.	Mensen met speciale wensen hebben expertise, kennis en wijsheid en kunnen de overheid adviseren in hoe zij hun verantwoordelijkheid, die zij met het ratificeren van het VN-verdrag voor de rechten van mensen met een handicap heeft genomen, in de praktijk kan concretiseren.
Kunst-begeleider	Kunstbegeleiders richten zich op de mogelijkheden van iedere individuele deelnemer, met ieder een eigen manier van leren. Kunstbegeleiders missen integraal en	De kunstbegeleider handelt naar de mogelijkheden van een deelnemer en niet naar de beperkingen. De kunstbegeleiders laten de deelnemers zo zelfstandig mogelijk presenteren tijdens de	Deelnemers met speciale wensen ervaren gelijkwaardigheid als kunstbegeleiders, aardig, toegankelijk en begripvol zijn, zich open stellen en ook iets over zichzelf vertellen.

	doorlopend cursusaanbod voor mensen met speciale wensen en de ondersteuning en investeringen vanuit de organisatie.	voorstelling.	Begeleider kunstbeoefening ondersteunt de mensen met speciale wensen bij actorschap en belangenbehartiging.
Organisatie	<p>Verwachting dat de Lindenberg in de toekomst gaat investeren in onderwijs aan mensen met een verstandelijke beperking. Lindenberg ontwikkelt aan de hand van de aangereikte competenties en tips van docenten een infrastructuur voor leren en werken zodat het aanbod integraal onderdeel kan worden van het totale Lindenberg aanbod.</p> <p>Cursussen voor mensen met speciale wensen vinden plaats op een moment dat er ook reguliere cursussen zijn. Waar mogelijk nemen mensen met beperkingen gewoon deel aan reguliere cursussen.</p>	<p>De organisatie en de manager Speciale Doelgroepen hebben een visie gericht op inclusie van deelnemers met speciale wensen en dragen deze uit.</p> <p>De organisatie laat iedereen toe beperking of geen beperking.</p> <p>De organisatie onderzoekt de mogelijkheid om mensen met een beperking op het Koorenhuis een werkplek aan te bieden en een meer inclusief personeelsbeleid te voeren.</p> <p>De organisatie onderzoek de mogelijkheid om in de toekomst een administratiesysteem op te zetten dat meer ruimte biedt voor speciale wensen.</p> <p>De organisatie maakt flyers voor de voorstellingen, maar kan nog meer aan PR doen, zodat nog meer mensen horen dat iedereen welkom is op het Koorenhuis.</p> <p>De organisatie onderzoekt de mogelijkheden om het aanbod uit te breiden en/of te moderniseren.</p>	De overheid dient in samenspraak met mensen met speciale wensen een samenhangende wet en regelgeving te organiseren, waarbij mensen met speciale wensen de juiste indicering voor bekostiging krijgen gericht op het ontwikkelen van talenten en mogelijkheden.
Belangen-beharter		<p>Belangenbehartigers kiezen voor het Koorenhuis, omdat het een regulier centrum voor de kunsten is en geen speciale organisatie alleen gericht op mensen met een beperking.</p> <p>Belangenbehartigers komen zelf ook trots naar</p>	

		de voorstelling omdat dit soms het enige moment is dat een deelnemers	
--	--	---	--

Conclusies van actoren

3 - Randvoorwaarde startsituatie

Actor	<i>Praktijkstudie Lindenberg</i> <i>Wat docenten zeggen over eerder opgedane ervaringskennis en te verwerven competenties:</i>	<i>Praktijkstudie Koorenhuis/kennismaking</i> <i>Wat docenten zeggen over verworven kennis en kunde en nieuw te verwerven competenties:</i>	<i>Praktijkstudie Deelnemers</i> <i>Wat deelnemers zeggen over docenten/kunstbegeleiders en ondersteuning bij competentieontwikkeling:</i>
Deelnemer	Achtergrondinformatie over de deelnemer kan leiden tot een betere aansluiting van de cursus op de deelnemer, maar kan ook onbevooroordeeldheid over de deelnemer beperken.	De deelnemers wordt tijd en ruimte geboden tijdens het kennismakingsgesprek om zijn eigen wensen en behoeften kenbaar te maken. Echter, niet alle deelnemers willen tijdens een kennismakingsgesprek praten over hun beperking.	Een kennismakingsles, eerder in de vorm van een doe- dan praat-activiteit geeft de deelnemer een indruk van de sfeer, docent en de manier van werken. Deelnemers geven aan dat het belangrijk is dat ze zich welkom voelen en geen druk of veroordeling ervaren. Hierbij gaat het om uitnodigen, gezien worden, enthousiasmeren en vertrouwen krijgen. Ze ervaren het als ondersteunend als de kunstbegeleider zich verdiept in hun belangstelling, vaardigheden en ondersteuningsbehoeften.
Kunst- begeleider	Kunstbegeleiders hebben behoefte aan informatie vooraf over verwachtingen, persoonlijke informatie, gedrag en eventuele fysieke beperkingen van deelnemers. Een voorgesprek is een mogelijkheid om deze informatie te vergaren.	Kunstbegeleiders hebben behoefte aan informatie vooraf over eerder opgedane ervaring in andere cursussen, verwachtingen, persoonlijke informatie en interesse, gedrag en eventuele fysieke beperkingen van deelnemers opdat de kunstbegeleider daarop kan aansluiten. Door een kennismakingsgesprek krijgen ze deze informatie. Vaste gezichten zijn belangrijk De kennismaking geeft de kunstbegeleider inzicht in de karakteristieken ('speciale	Een uitnodigende folder en of proefles die nieuwsgierig maakt, niet te hoogdrempelig is en waarin je niet speciaal benoemt, voor mensen met een beperking, want dan zet je dat weer als groep apart is van belang. Die folder en/of proefles moet zo worden opgesteld dat het op iedereen van toepassing is. Op een manier dat als iemand dat leest, of die nou een beperking heeft of niet, denkt: 'Dat is een plezierige sfeer daar en mocht ik iets hebben dan wordt daar rekening mee gehouden. Het is van belang te focussen op de

		<p>wensen⁷) van de deelnemer</p> <p>De kunstbegeleider heeft na de kennismakingsactiviteit inzicht over het soort begeleiding waar de deelnemer behoefte aan heeft.</p>	<p>overeenkomsten. Het is voor iedereen plezierig om in een prettige omgeving te werken waar rekening wordt gehouden met verschillen.</p>
Organisatie	<p>De organisatie dient facilitaire randvoorwaarden te scheppen, zoals als toegankelijkheid, een grote lesruimte, rolstoeltoilet, EHBO.</p> <p>De organisatie dient mogelijkheden te bieden om contacten te onderhouden met (zorg)instellingen (actieve netwerken creëren tussen en met partners, c.q. kunstbegeleiders e.a. begeleiders).</p>	<p>De organisatie biedt twee vaste professionals, een muziektherapeute en de manager Speciale Doelgroepen, twee keer per jaar de mogelijkheid kennismakingsgesprekken met deelnemers te houden.</p> <p>Het Koorenhuis is vrij toegankelijk, heeft een lift en een rolstoeltoilet. De organisatie dient te onderzoeken hoe het gebouw nog toegankelijke gemaakt kan worden.</p> <p>De organisatie beschikt over protocollen bij onhandelbaar gedrag van deelnemers. Medewerkers van het beheer hebben een EBHO diploma.</p>	<p>De overheid faciliteert i.s.m. stimuleringsfondsen als het cultuurparticipatiefonds en de Wmo duurzame kunstzinnige ontwikkelingsmogelijkheden voor mensen met speciale wensen.</p> <p>Bijvoorbeeld regionale netwerken van zorg, welzijn, kunst en cultuur, waar ook particuliere initiatieven als kunstateliers zich bij kunnen aansluiten.</p>
Belangen-behartiger		<p>De belangenbehartigers vinden het prettig dat de deelnemers gehoord worden. De belangenbehartigers vinden dat de kunstbegeleiders via het gesprek inzicht krijgen in de beperking.</p> <p>De belangenbehartiger stelt contact met kunstbegeleider op prijs. De kunstbegeleider kan ook de de belangenbehartiger consulteren om de wensen van de deelnemers in kaart te brengen.</p> <p>De kunstbegeleider neemt contact op met de</p>	

		belangenbehartiger bij vragen of ontoelaatbaar gedrag van deelnemer. Kunstbegeleider en belangenbehartiger maken dan onderling afspraken.	
--	--	---	--

Conclusies van actoren

4 - Randvoorwaarde Persoonlijk Ontwikkelingplan (POP) deelnemer

Actor	<i>Praktijkstudie Lindenberg</i> <i>Wat docenten zeggen over eerder opgedane ervaringskennis en te verwerven competenties:</i>	<i>Praktijkstudie Koorenhuis/kennismaking</i> <i>Wat docenten zeggen over verworven kennis en kunde en nieuw te verwerven competenties:</i>	<i>Praktijkstudie Deelnemers</i> <i>Wat deelnemers zeggen over docenten/kunstbegeleiders en ondersteuning bij competentieontwikkeling:</i>
Deelnemer	De deelnemer dient intrinsiek gemotiveerd te zijn. De deelnemer dient betrokken te zijn bij de eigen leerlijn/ontwikkeling en legt dit vast in een POP Het POP is zijn eigendom.	De deelnemer moet gemotiveerd zijn om te leren en ontwikkelen. De deelnemer wordt keuzes geboden in de manier waarop hij zich wil ontwikkelen.	Een aantal deelnemers wil beter worden en 'goed werk' leveren, dat geëxposeerd en liefst ook verkocht wordt. Zij hebben behoefte aan coaching en/of ondersteuning bij het onderzoeken en ontwikkelen met kunst, het leren van technieken en het presenteren en in de wereld brengen van hun werk. De meeste deelnemers verlangen naar laagdrempelige, makkelijk toegankelijke kunstcursussen waar ze zonder druk, met plezier experimenteel met Kunst kunnen ervaren, onderzoeken en ontwikkelen.
Kunstbegeleider	De kunstbegeleider ondersteunt de deelnemer in zijn ontwikkeling, onafhankelijk van de vorm van het persoonlijk ontwikkelingsplan.	De kunstbegeleider krijgt de tijd om tot een plan te komen en de ruimte om uit te proberen welke werkwijze het beste aansluit.	De kunstbegeleider bespreekt met de deelnemer wat hij goed kan, lastig vindt en ondersteunt hem bij zijn ontwikkeling en het vinden van mogelijkheden. De kunstbegeleider ondersteunt bij het maken van persoonlijk creatief portfolio.
Organisatie	De organisatie dient voorwaarden te scheppen om POP varianten te ontwikkelen en daar ervaring in op te doen.	De organisatie dient de kunstbegeleiders te stimuleren een plan op te stellen en bij te houden. De organisatie zet zich in eventuele weerstand bij de kunstbegeleider weg te nemen. De organisatie dient de kunstbegeleider te ondersteunen bij het leren kleine doelen te stellen voor de deelnemer.	De organisaties creëren voorwaarden voor sleutelprofessionals, coördinatoren of projectmanagers.

Belangen- behartiger		De belangenbehartiger stelt het op prijs inzicht te krijgen in de voortgang van de deelnemer door eindejaarsgesprekken of tien-minuten gesprekken.	
-------------------------	--	--	--

Conclusies van actoren
5 - Randvoorwaarde lesopzet

Actor	<i>Praktijkstudie Lindenberg Wat docenten zeggen over eerder opgedane ervaringskennis en te verwerven competenties:</i>	<i>Praktijkstudie Koorenhuis/kennismaking Wat docenten zeggen over verworven kennis en kunde en nieuw te verwerven competenties:</i>	<i>Praktijkstudie Deelnemers Wat deelnemers zeggen over docenten/kunstbegeleiders en ondersteuning bij competentieontwikkeling:</i>
Deelnemer	<p>De deelnemer is gebaat bij duidelijke structuur in de les. Structuur bieden heeft te maken met afbakening, duidelijkheid, kleinschaligheid, juiste introductie.</p> <p>De deelnemer is gebaat bij uitdagende en prikkelende lessen, in overeenstemming met de mogelijkheden van de deelnemer en appellerend aan zintuiglijke niveaus.</p> <p>De deelnemer is gebaat bij een aangepast lestempo met veel afwisseling en pauzes binnen de cursus.</p>	<p>De deelnemer is gebaat bij structuur en veiligheid, en bij een lesopzet die aansluit bij zijn/haar belevingswereld. De deelnemers is gebaat bij het krijgen van voldoende tijd en ruimte en niet te veel onder druk staan.</p> <p>De deelnemers is gebaat bij middelen of attributen die tijdens de les ingezet worden om duidelijkheid en structuur te scheppen.</p>	<p>De stap om alleen in een reguliere cursus deel te nemen is voor sommige deelnemers te groot. Deze kan verkleind worden door samen met een maatje de cursus te volgen.</p> <p>De deelnemer heeft behoefte aan een plek waar je verwacht wordt met een prettige sfeer, in een veilige ruimte met ruimte voor eigen keuzes.</p> <p>Laagdrempelig, vrijheid, ruimte geen druk</p> <p>Voorwaarde is dat de deelnemer zichzelf en anders mag zijn.</p>

			<p>Meedoen vraagt actief betrekken.</p> <p>Een aantal deelnemers geeft aan gebaad te zijn bij een rustige omgeving, kleine groep en anders omgaan met tijd.</p> <p>Veel deelnemers hebben behoefte aan ondersteuning bij socialiseren in pauzes en voorstelrondjes.</p>
Kunstbegeleider	<p>De kunstbegeleider heeft behoefte aan ondersteuning d.m.v. richtlijnen, competentieprofielen of lesopzetten ter inspiratie.</p> <p>De kunstbegeleider heeft behoefte aan onderlinge samenwerking met collega's uit meerdere disciplines.</p> <p>De kunstbegeleider wil vorm kunnen geven aan de eigen cursus.</p>	<p>De kunstbegeleider heeft door ervaring een eigen werkwijze ontwikkeld en past deze toe aansluitend bij de deelnemer.</p> <p>De kunstbegeleider is creatief en kan variëren. Hij/zij werkt veelal intuïtief, maar kan nog een slag slaan in het bewuster worden van methodisch handelen.</p> <p>De kunstbegeleider laat gelijkwaardigheid terug zien in keuze voor een zo normaal mogelijke lesstof. Docent sluit aan bij persoonlijke interesse, als muziekvoorkeur of hobby, van de deelnemer.</p>	<p>De kunstbegeleider biedt ondersteuning bij het ontwikkelen van technische vaardigheden.</p> <p>De deelnemers durven makkelijk dingen te bespreken omdat de kunstbegeleider sympathiek, aardig, toegankelijk en betrokken is, maar met ruimte.</p> <p>De kunstbegeleider zit de deelnemer niet constant op de lip.</p> <p>De kunstbegeleider staat altijd klaar met suggesties als je dat zou willen en benadrukt dat je vrij bent om er iets mee te doen.</p>
Organisatie	<p>De organisatie dient mogelijkheden te bieden aan docenten voor werkbezoeken, stages en meeloopdagen bij mensen/instellingen die werken met de doelgroep om ervaring op te doen.</p> <p>De organisatie dient cursussen voor de doelgroep op te nemen in het programma-aanbod, eventueel multidisciplinair.</p> <p>De organisatie dient continuïteit te bieden in de</p>	<p>De organisatie heeft de eerste stappen ondernomen om de docenten binnen het cursusaanbod Speciale Doelgroepen nader tot elkaar te brengen als een team.</p> <p>De organisatie is voornemens om in de toekomst kennis en ervaringen uit te wisselen op casusniveau.</p>	<p>Reguliere kunstinstellingen en kunstinstelling van welzijn en zorg maken samen met mensen met speciale wensen een inspirerend aanbod met in en doorstroom-mogelijkheden, die ook financieel toegankelijk zijn.</p>

	vorm van een doorlopende leerlijn in het cursusaanbod.		
Belangen- behartiger			

Conclusies van actoren
6 - Randvoorwaarde groepsdeelname

Actor	<i>Praktijkstudie Lindenberg</i> <i>Wat docenten zeggen over eerder opgedane ervaringskennis en te verwerven competenties:</i>	<i>Praktijkstudie Koorenhuis/kennismaking</i> <i>Wat docenten zeggen over verworven kennis en kunde en nieuw te verwerven competenties:</i>	<i>Praktijkstudie Deelnemers</i> <i>Wat deelnemers zeggen over docenten/kunstbegeleiders en ondersteuning bij competentieontwikkeling:</i>
Deelnemer	Deelname aan een groep mag niet beperkend zijn voor het groepsproces. De deelnemer dient intrinsiek gemotiveerd te	De deelnemer dient geen belemmerende factor te zijn voor het andere deelnemers in de groep. Iedereen dient plezier te kunnen hebben en zich kunnen ontwikkelen.	Creëer, afhankelijk van de wensen van deelnemers mogelijkheden op maat voor deelnemers om deel te nemen in speciale, reguliere, kleine groep of individueel.

	zijn om deel te nemen aan een groeps cursus.		<p>Stimuleer deelname van reguliere kunstenaars bij het atelier.</p> <p>Deelnemers kunnen deelnemen in een groep als zij aanspreekbaar zijn op hun gedrag.</p> <p>Deelnemers kunnen elkaar uitnodigen, stimuleren en empoweren.</p>
Kunstbegeleider	<p>De kunstbegeleider draagt verantwoordelijkheid voor het groepsproces met oog voor de individuele deelnemer. Afhankelijk van de deelnemers worden de lessen in meer of mindere mate afgestemd op de groep en/of de individuele deelnemer.</p>	<p>De kunstbegeleider heeft oog voor individuele deelnemers en draagt zorg dat een ieder op zijn niveau mee doet.</p> <p>De kunstbegeleider stimuleert het samen spel en stimuleert deelnemers van elkaar te leren.</p> <p>De kunstbegeleider neemt de verantwoordelijkheid om een deelnemer uit de groep te halen indien het andere groepsleden belemmert.</p>	<p>Kunstbegeleiders van reguliere kunstinstellingen of studenten van kunstacademies geven doen projecten bij het atelier.</p> <p>Kunstbegeleiders dragen zorg voor ondersteuning bij inclusieve beeldvorming en ondersteunt de deelnemer met speciale wensen bij hun actorschap.</p> <p>Hij geeft ruimte, toont respect en nodigt uit en ondersteunt bij socialiseren, zonder te betuttelen.</p>
Organisatie	<p>De organisatie dient mogelijkheden te bieden cursussen op te zetten met een klein aantal deelnemers.</p> <p>De organisatie dient langlopende cursussen aan te bieden met een natuurlijk verloop van deelnemers.</p>	<p>De organisatie biedt de mogelijkheid voor deelnemers om te kiezen tussen een individuele les of een groepsles.</p>	<p>De overheid kan in de overeenkomst over de basissubsidie reguliere kunstopleidingen en organisaties duidelijker aanspreken op en ondersteunen bij het ontwikkelen van diversiteitsbeleid.</p> <p>Zodat zij in samenwerking met deelnemers en kunstbegeleiders uit de zorg creatief gaan bouwen aan een flexibele organisaties met diverse mogelijkheden voor inclusieve kunstontwikkeling.</p> <p>Divers aanbod:</p> <p>Individuele lessen</p>

			Deelname met maatjes Aandacht voor speciale wensen in een reguliere cursus Kleine groep Strippenkaart Out-reachende kunstdocent
Belangen- behartiger			

Conclusies van actoren

7 - Randvoorwaarde ondersteuning

Actor	<i>Praktijkstudie Lindenberg</i> <i>Wat docenten zeggen over eerder opgedane ervaringskennis en te verwerven competenties:</i>	<i>Praktijkstudie Koorenhuis/kennismaking</i> <i>Wat docenten zeggen over verworven kennis en kunde en nieuw te verwerven competenties:</i>	<i>Praktijkstudie Deelnemers</i> <i>Wat deelnemers zeggen over docenten/kunstbegeleiders en ondersteuning bij competentieontwikkeling:</i>
Deelnemer	De deelnemer zal zich veiliger voelen en zich daardoor beter ontwikkelen, wanneer er sprake is van voldoende ondersteuning.	De deelnemers kan zich met een afgestemde ondersteuning ontwikkelen op artistiek, sociaal en persoonlijk vlak.	De deelnemer ervaart ondersteuning op maat. De deelnemer voelt zich door de kunstbegeleider gezien en begrepen omdat de kunstbegeleider ziet wat hij de deelnemer nodig heeft. Hij ervaart betrokkenheid en nabijheid met de juiste afstand.
Kunstbegeleider	<p>De kunstbegeleider heeft behoefte aan ondersteuning in de vorm van een tweede (vaste) begeleider op de groep met ervaring en affiniteit met mensen met een beperking.</p> <p>De kunstbegeleider heeft behoefte aan ondersteuning in de vorm van tips en aanwijzingen met betrekking tot de omgang met deelnemers.</p> <p>De kunstbegeleider heeft behoefte aan ondersteuning bij organisatorische en praktische zaken.</p> <p>De kunstbegeleider heeft behoefte aan ondersteuning bij het onderhouden van contact met de woonomgeving van deelnemers.</p> <p>De kunstbegeleider heeft behoefte aan</p>	<p>De kunstbegeleiders krijgen ondersteuning van een muziektherapeute. Met vragen over de aard van de beperking en tips over aanpak in de les kunnen ze bij haar terecht.</p> <p>De kunstbegeleider heeft behoefte aan ondersteuning bij organisatorische en praktische / administratieve zaken.</p>	<p>Kunstbegeleiders tonen een open houding waarbij niks moet, maar alles mag. Ze geven de deelnemer het gevoel dat hij welkom is, oefenen geen druk uit, stellen zich gelijkwaardig op.</p> <p>Kunstbegeleiders zijn in staat de deelnemer te zien, zonder oordelen, kunnen aanvoelen hoe de deelnemer in elkaar zit en wat hij nodig heeft.</p> <p>Kunstbegeleiders voelen kwetsbaarheden aan, hebben handleidingen hoe daarmee om te gaan en zijn in staat verschillende soorten begeleiding te bieden Ze staan klaar met suggesties als de deelnemer dat zou wil, maar benadrukt dat hij vrij is om er iets mee te doen of juist niet.</p>

	ondersteuning bij het formuleren van cursusinhoud.		
Organisatie	De organisatie dient randvoorwaarden te creëren waardoor deelnemer en kunstbegeleider zich voldoende ondersteund voelen.	Er is een afdelingsmanager Speciale Doelgroepen aangesteld met een duidelijke visie voor de toekomst van de afdeling.	Organisaties creëren randvoorwaarden en financiële ondersteuning waardoor deelnemers met ondersteuning, op de plek die hen past, inclusief mee kunnen doen. Organisaties stimuleren expertise-uitwisseling door bijv. reguliere kunstbegeleiders korte cursussen te laten verzorgen bij Ateliers.
Belangen- behartiger		De belangenbehartigers kunnen met vragen terecht bij de manager Speciale Doelgroepen.	

Conclusies van actoren

8 - Kennis en kennisontwikkeling docent/kunstbegeleider

Actor	<i>Praktijkstudie Lindenberg</i> <i>Wat docenten zeggen over eerder opgedane ervaringskennis en te verwerven competenties:</i>	<i>Praktijkstudie Koorenhuis/kennismaking</i> <i>Wat docenten zeggen over verworven kennis en kunde en nieuw te verwerven competenties:</i>	<i>Praktijkstudie Deelnemers</i> <i>Wat deelnemers zeggen over docenten/kunstbegeleiders en ondersteuning bij competentieontwikkeling:</i>
Deelnemer	De deelnemer is gebaat bij een docent die in staat is op eenvoudige wijze kennis en kunde over te dragen naar de deelnemer.	Een goede relatie / vertrouwensband tussen deelnemer en kunstbegeleider is de sleutel tot leren en een voorwaarde voor kennisoverdracht.	Deelnemers hebben behoefte aan kunstbegeleiders die kunstzinnige kennis en kunde kunnen overdragen. Deelnemers willen meer mogelijkheden krijgen om cursussen te volgen in een omgeving die hen past met ondersteuning op maat.
Kunstbegeleider	De kunstbegeleiders leert het meest uit de praktijk en heeft bij geringe ervaring behoefte aan het meelopen met ervaringsdeskundigen uit de zorginstellingen, van scholen voor speciaal onderwijs en/of uit het kunstonderwijs. De kunstbegeleider heeft in mindere mate behoefte aan theoretische bijscholing als achtergrondinformatie van ziektebeelden en het opzetten van een lesplan.	De kunstbegeleiders hebben hun kennis te hebben opgedaan door middel van hun opleiding en daarnaast uit vakbladen, boeken en kennis van andere collega's. Bij vragen omtrent de deelnemer neemt de kunstbegeleider contact op met de belangenbehartiger	Omkering van actor/toeschouwer-perspectief Deelnemers van ateliers bieden i.s.m. kunstbegeleiders cursussen aanbieden voor kunstbegeleiders van reguliere kunstinstellingen..
Organisatie	De organisatie dient randvoorwaarden te scheppen om de ontwikkeling van de docent te garanderen in de vorm van bijscholing en stages.	De organisatie is voornemens de uitwisseling van kennis tussen kunstbegeleiders onderling beter te organiseren.	De organisatie en regionale politiek creëren randvoorwaarden voor bijscholing/expertise-uitwisseling. In het kader van burgerschap en een inclusieve samenleving is het van belang dat zowel kunstvak-opleidingen als social work-opleidingen structureel en actief via modules aandacht besteden aan diversiteit, inclusie en samenwerking.

Belangen- behartiger		De belangenbehartiger stelt dat de kunstbegeleider enige kennis moet hebben van de beperking en doordrongen zijn van het niveau van de deelnemer.	
-------------------------	--	---	--

Conclusies van actoren
9 - Houding en vaardigheden docent/kunstbegeleider

Actor	<i>Praktijkstudie Lindenberg</i> <i>Wat docenten zeggen over eerder opgedane ervaringskennis en te verwerven competenties:</i>	<i>Praktijkstudie Koorenhuis/kennismaking</i> <i>Wat docenten zeggen over verworven kennis en kunde en nieuw te verwerven competenties:</i>	<i>Praktijkstudie Deelnemers</i> <i>Wat deelnemers zeggen over docenten/kunstbegeleiders en ondersteuning bij competentieontwikkeling:</i>
Deelnemer	De deelnemer is gebaat bij een docent die op vaardigheidsniveau snel en adequaat kan inspelen op wisselende situaties (gedrag, opnieuw aandacht centreren).	De deelnemer is gebaat bij een kunstbegeleider die geduld heeft en hem/haar op zijn gemak stelt. Een kunstbegeleider die weet aan te sluiten bij de deelnemer.	Deelnemers ervaren het als stimulerend als kunstbegeleiders met tijd, interesse en aandacht onderzoeken, ruimte creëren, uitnodigen, ondersteunen of enthousiasmeren.
Kunstbegeleider	De kunstbegeleider moet kunnen en willen voldoen aan bepaalde houdingsaspecten en vaardigheden, die benodigd zijn om succesvol met mensen met een beperking te kunnen werken.	De kunstbegeleider voldoet aan bepaalde houdingsaspecten. Hij weet dat een positief en gelijkwaardig contact de sleutel is en zet zich in om een vertrouwensband op te bouwen. De kunstbegeleider weet de deelnemers te stimuleren en een juiste sfeer neer te zetten, Ook aan vaardigheden als grenzen stellen en enthousiasmeren voldoet hij.	Kunstbegeleiders hebben of ontwikkelen dialogisch en improviserend werken met sociale competenties en non-verbale sensibilliteit.
Organisatie	De organisatie moet toezien op het definiëren en waarborgen van houdingsaspecten en		Organisatie selecteert docenten m.b.v. een docentenprofiel en teamprofiel. Een team profiel met

	<p>vaardigheden van docenten, die benodigd zijn om succesvol met de doelgroep te kunnen werken.</p> <p>Docenten kunnen eventueel een proeve van bekwaamheid afleggen om er zeker van te zijn dat zij de juiste les en ondersteuning aanbieden aan mensen met een beperking</p>		<p>docenten die affiniteit en sociale competenties en non-verbale sensibiliteit ontwikkeld hebben of verder willen ontwikkelen in het werken met mensen met speciale wensen. Dit heeft als voordeel dat je informatie en ervaringen kunt uitwisselen en gebruik kunt maken van elkaars expertise. 'Op maat' kan ook betekenen een docent die bij je past.</p>
Belangen- behartiger		<p>De kunstbegeleider heeft een open houding naar de belangenbehartigers toe.</p> <p>Belangenbehartigers worden betrokken en de mogelijkheid geboden een les bij te wonen als dat de deelnemer ondersteunt of motiveert.</p>	